

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Тези доповідей міжвузівської наукової
конференції, проведеної до 200-річчя
світлої пам'яті Григорія Савича Сковороди
16 листопада 1994р.

8/11

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Тези доповідей міжвузівської наукової
конференції, проведеної до 200-річчя
світлої пам'яті Григорія Савича Сковороди
15 листопада 1994р.

Івано-Франківськ - 1994

БФ

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА Г.СКОВОРОДИ І СУЧАСНІСТЬ

Тепер, коли Україна стала на шлях державної незалежності, національного і духовного відродження, є потреба пропустити філософську спадщину Г.Сковороди крізь призму сьогодишнього дня, бо його творчість, філософські пошуки і роздуми як ніколи на часі, співзвучні з проблемами, які вирішує наш народ.

Г.Сковорода поклав в основу свого світобачення людину та її щастя. Філософія, за його переконанням, має бути наукою істинного життя, а значить, наукою про людину, сенс її буття, шляхи досягнення щастя в земному житті. Цю проблему він вирішував в морально-етичному плані, через відношення добра і зла. Мислитель засудив світ зла-здириство, користальцтво, зажерливість, владу речей, духовну спустошеність. Коріння зла - дух наживи, срібололюбство. В серцях їх носіїв "погане сім'я виплоджує козачі зміїну отруту, що вбиває душу". Г.Сковорода навчав цінувати цінності духовні, вічні більше як матеріальні, проминуці; бо бачив в орієнтації на останнє джерело бездуховності. Ці міркування українського мислителя злободенні сьогодні, коли економічна нестабільність, перехід до ринкових відносин, перекося в приватизації стимулюють споживацьку психологію, пожадливість, речовізм, міщанство, водночас духовно збіднюючи людей. Духовне відродження має, на нашу думку, йти насамперед шляхом світоглядної переорієнтації з цінностей матеріальних на цінності духовні, виховання в душах ідеальних начал.

Сили, які здатні протистояти злу і його побороти, на думку Г.Сковороди, знаходяться в самій людині, дані їй від Бога. Це сили-добро. Головне пізнати його, привести в дію. Мислитель поділяв думку античних філософів: "Пізнай себе самого". У самопізнанні, примиренні своїх здібностей, своїх природних нахилів і вираженні на цій осно-

Редакційна комісія: ВОЗНЯК С.М., ГОЛІНИЧ М.Ю., ФЕДИК Е.І.

ві відповідного способу життя бачив він заporуку людського щастя. Природа, джерелом якої, за Г.Сковородою, є Бог, визначила людині її "сродність" - природний нахил до певного виду діяльності. Шлях до щастя - у співпаданні задатків з обраною сферою життєдіяльності.

З ідеї "сродної праці" Г.Сковорода робив глибокі соціальні висновки. Суспільні вади і нещастя постають з того, що люди добровільно або їх змушують обставини беруться не за своє діло, до праці, до якої "не лежить серце", нема здібностей. Сьогодні, коли наше суспільство терпить від непрофесіоналізму, некомпетентності в економіці, політиці, культурі, ці думки філософа звучать зободенно, актуально.

Льдинознавчий, морально-етичний характер філософії Г.Сковорода позначився на всьому його світобаченні. Світ мислитель бачив багатоплановим, гармонійним, як взаємодія трьох світів і двох "натур". Поділ світу на макрокосм і мікркосм йде від античності, а потім виявляє себе в західноєвропейській філософії ХУП-ХУШ ст. Однак, якщо там зв'язок цих світів, природи і людини, прямий, безпосередній, то у Г.Сковорода між ними знаходиться третій світ - символічний, той що зображений у Біблії.

На підставі інтерпретації Біблії, прихованих в її текстах ідеальних відносин між людьми, що ґрунтуються на їх духовній сутності, Г.Сковорода висунув ідею "горньої республіки" як ідеалу суспільного ладу. Це, в уяві мислителя, суспільство, що ґрунтується на засадах любові, рівності, спільності всього, республіканській формі правління. Це суспільство, що живе за загальнолюдськими принципами добра і правди. Не важко здогадатись, що в образі "горньої республіки" Г.Сковорода уявив свою рідну Україну, вільну і щасливу. Він вірив у її крамне прийдешнє, коли писав: "Ми побудуємо світ краший. Створимо день веселіший". Нинішнім політикам варто прислухатись до цих міркувань мислителя про соціальний ідеал, принцип громадянського суспільства.

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА В СПАДЩИНІ Г.СКОВОРОДИ
І СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ.

Сковородинівська соціальна концепція поєднує реалістичні і утопічні ідеї, включає глибокі й систематизовані положення про людину і лише окремі згадки щодо діяльності соціуму. Тому дослідники творчості Сковорода давали неоднозначні оцінки його соціально-політичних поглядів, то представляючи селянським просвітником, то борцем проти експлуатації, противником власності, який підкопував підвалини феодальної суспільно-економічної формації, але "не бачив правильного шляху визволення народу з кріпосницької неволі." / В історії філософської думки на Україні. - К., 1965. - с.171/.

Насправді ж у творчості Сковорода безпосередньо, в буквальному розумінні нема висловлювань антикріпосницького змісту. Він не вважав себе політичним чи громадським діячем і тому не розробляв якоїсь соціальної програми. Український філософ протиставив свій моральний і соціальний ідеал не тільки тогочасному кріпосницькому, а будь-якому несправедливому ладові, світові зла, де гонитва за матеріальним багатством затьмарює все інше.

Г.Сковорода засуджував світ зла, основою якого був царизм, причинор-спотворювачі людину користюлюбство, приватний інтерес, а вивом-адирство, обман, злочинність. "Мір бевсовітний! Надежда твоя в царях!" / Григорій Сковорода. Повне зібрання творів у двох томах. - К. 1973. - т. I. - с. 77/. Через моральні вади нооіїв зла, які не лише у панських дворах, царських палатах, а й серед простого народу, духовенства, як це описано в сні Сковорода, розкрито й соціальне обличчя тогочасного устрою з його антигуманним впливом на людей, несправедливістю, відчуженістю й духовною деградацією. "Зедька-купец при аршині все лжет. Тот непрестанно стягаєт ґрунта... Строит на свой

тон криста права...Тіх безпокоит Венерин амур..."/т.І.-с.37/.

Вказавши, що "корень всім злим есть сребролюбіе", а "сея скверный пре-многих осквернивший корень, родился от ... безбожия"/т.І.-с.402/, Сковорода розробив свою теорію вирішення центральної в соціальній філософії проблеми взаємозв'язку і взаємовпливу людини і суспільства. Він розсередив головну увагу на морально-особистісному аспекті свободи і життя людини.

У недосконалих суспільних умовах люди змушені займатися "несродною працею". Праця, що не відповідає природним нахилам, праця з примусу або з метою збагачення спотворює людину. "Несродность... каждому званію внутрѣннейшій яд и убійца"/т.І.-с.444/. Подолати протиріччя між відчуженою працею і здібностями людини Сковорода вбачав можливим через самопізнання своїх задатків і відшуканням відповідної їм праці. В такій спорідненій праці людина знаходить своє щастя, бо через пізнане духовне начало в собі з'єднується з Богом, з вічністю. В повноті прояву обдарувань кожного полягає рівність, яка не має зводитись до соціальної зрівнялівки різних людей. Не всі мають багатство, здоров'я, славу, але всі можуть досягнути щастя, духовно збагачуючи себе: "Не все рождени к изобилію", "один в изобиліи скуден, а другой в скуде-сти доволен" /т.І.-с.439, 435/. Г.Сковорода відкидав звинувачення, нібито він проти окремих суспільних верств як шкідливих чи проти вла-стності. Справедливість розумів такою, що добробут має бути чесно створеним, щоб лікарем, поваром, священником був той, хто по природі до цього покликаний. Якщо ж хтось береться за те, що "природѣ его несогласно, ему вредно и обществу непрочно" /т.2.-с.388/.

Отже, споріднена праця відповідає соціальній справедливості і зміцнює зв'язок людини і суспільства. Духовним удосконаленням кожної людини можна досягнути і суспільного ідеалу. "Горній Іерусалим"-високоморальний світ, заснований на любові, справедливості, рівності,

спільності, ідеальних відносинах між людьми. До нього наближатись, то треба "піднятися вище над стихії нашого світу", який своїми сітями /користолюбством, жадобов слави/ втягує людину в рабство. "Благодарная душа избѣжит от сѣти. Вместо ж ея в сѣти попадет несныи"/т.2.-с.108/. Ваді соціального устрою, аморальні суспільні відносини Г.Сковорода розглядав як якусь протилежну людському світові силу, якій важко протистояти. "Сатана затыгуе в хвилі навіть обережних людей. Но ж буває з тими, кому бракує обережності?"/т.2.-с.274/. Найшвидше рабські сіті обшлутують людей, "живущих хищеніем чуждаго и рожденных на то одно, чтоб ѣсть, пить и протч."/т.І.-с.126/. Причинно-наслідкови ланцюг змін приводить таких до знелюднення, оскільки вони, усвідомлюючи своє моральне падіння, ще більше заглиблюються у світ ала: "Пусть я во свѣтъ скверн-только бы был богат... Как нажил, не спросят, только б жирный был грош"/т.2.-с.70/.

Суспільний устрій змінюється і при цьому соціальні і моральні цінності переходять в свою протилежність. "Днась не в ладу совѣсть, но злато идет в лад... Сколь богат, отоль всем брат и често и прыгож... Нынѣ, когда нищ, тогда бѣдняк и дурак"/т.2.-с.70, 122/. В протигагу такому суспільному збоченню Г.Сковорода навчав високо цінувати справжнє духовне багатство людини: "Не той нищ есть, кто не имѣет, но тот, кто в богатствѣ ходит, но не прилагает к нему сердце... И сѣ то значит "нищий духом"/т.2.-с.128/.

Свої теоретичні роздуми щодо уникнення негативного впливу світу ала на людину мандрівний філософ підтверджував на практиці своєю поведінкою: від світу не тікати, а не дати себе впливати, залишатись духовно вільним. Отже, Г.Сковорода одним з перших в українській філософії поставив проблему свободи особи в суспільстві і дав свій шлях її вирішення.

Поставлені Г.Сковородов соціальні проблеми залишаються актуальними і в умовах сучасного відродження України.

ГНОСЕОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ Г.С.СКОВОРОДИ
/МАТЕРІАЛІСТИЧНІ ТА ДІАЛЕКТИЧНІ ЗДОГАДКИ/

Важливе місце у філософських поглядах Сковороди займає теорія пізнання. Вихідним пунктом гносеології мислителя було визнання пізнавальності світу і віра в необмежені пізнавальні здібності людського розуму.

Сковорода пов'язував теорію пізнання із самопізнанням, а звідси і з етикою. Він вважав, що в людині відбивається і продовжується загальні закони всієї природи, тому самопізнання розкриває природні закони і макро- і мікркосмосу.

Людина, яка не пізнала себе і не визначила свого місця у природі і суспільстві, не здатна на свідому і активну творчу діяльність і мало чим відрізняється від тварин.

Сковорода бачив смисл і мету життя в пошуку Істини, щастя. Життя, на його думку, полягає не в тому, щоб задовільняти лише безпосередні життєві потреби, а в тому, щоб приносити користь оточуючим людям.

Філософ дав оригінальне рішення проблеми зовнішнього і внутрішнього, явища і сутності. Так, нескінченна різноманітність природи — це зовнішні прояви безумовно пізнавальної внутрішньої сутності предметів. Між явищем і сутністю немає тотожності, але немає й прірви. Зовнішнє не випадкове, воно-закономірна форма прояву внутрішнього. Однак це не дає підстави обмежити пізнавальний процес поверховістю явищ, необхідно проникнути у внутрішню сутність предметів, бо ніколи не видимість не була Істиною, а Істина-видимість. Пізнання розкриває не тільки зовнішні ознаки предметів, але і їх внутрішню сутність і дає можливість пізнати всі оточуючі людину світи, розпізнати їх сутність.

У пізнанні Істини мислитель відводив певну роль живому спогляданню, але вважав, що Істини можна досягнути лише на етапі раціонального пізнання.

Істина, за Сковородою, повноцінна лише тоді, коли вона сприяє добру, моральному впровадженню. Пізнання повинно допомогти благу людини.

В поглядах мислителя на процес пізнання Істини є елементи історизму. Істина, згідно Сковороди, не дається людям у готовому вигляді, пізнання-нескінченний процес. В даному питанні філософ виступав проти богословів, які вважали, що тільки релігія належить монополіє володіння Істиною. На думку мислителя, Істина немає початку, і кожний народ і кожна епоха внесли в її пізнання свій внесок, тільки кожний раз Істина мала різні навіи.

На думку Сковороди, людський розум швав би в нудоту, якщо б люди стали вважати, що вони володіють абсолютною Істиною. Але мислитель був твердо переконаний, що така небезпека людству не загрожує, бо розум за своєю природою активний і неспокійний.

Істина, в розумінні філософа, конкретна, бо залежить від часу, місця і людини. Істина розвивається і поглиблюється разом з розвитком наших знань.

Джерело пізнання Сковороди бачив у досвіді, який є сутністю Істини. Природа вище науки, вона-найкращий вчитель. Наука є донькою природи.

Гносеологічна концепція Сковороди завдала удару по офіційній релігії і середньовічній схоластиці, рвала кайдани духовного рабства, в яких знаходилась людина, сприяла звільненню людського розуму від мертвої догматики. Морально-етична сторона його гносеології відіграла значну роль в дальшому розвитку суспільної думки, бо вона представляла демократизм поглядів мислителя, його високий патріотизм і вимагала від науки служіння народові, а від людей-присвячення себе суспільству.

РЕЛІГІЙНА ГЕНЕЗА ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Весь двістілітній період життя філософії Григорія Сковороди, численні фундаментальні аналітичні філософські праці однозначно засвідчують релігійно-філософську генезу філософської думки Г.Сковороди. Вона спрямована до Бога, який є її об'єктом разом з всією божественною діяльністю та всіма її творіннями, які перебувають у зв'язку та залежності від Бога.

Філософія Сковороди гениальна в своїй доступності та простоті. Вона сконцентрована в його вченні про світ, який згідно цього вчення, складається з двох "натур" - видимої, яку автор називає "тварю" та невидимої - Бога, яка всю "тварь" пронизує і утримує, всди і завжди є, була і буде.

Філософія Сковороди - це зміст його душі, його релігія. В ній ми бачимо стирання граней, різницю між богослів'ям і філософією через спорідненість способів пізнання і джерел правди /Вісник, 1972/. Так, в богослів'ї пізнання Божого об'явлення відбувається через надприродну ласку - благодать і дар надприродної віри при участі природного та інтелектуального пізнання людини. У філософії пізнання є лише природним та інтелектуальним пізнанням людини природного світу і його феноменів без надприродного Божого об'явлення і Божої ласки. У філософії Бог - Творець і Вседержитель природного всесвіту і податель природної правди через дію на творіння.

Найпершим і найголовнішим джерелом філософської та богословської думки для Г.Сковороди була Виблія. Для нього Виблія була аж до самої смерті найкращим товаришем, провідником зірков, ліхтарнев, що освічує своїй світлом дорогу до Царства Божого: "Священное писание есть райская пища и врачество моих мыслей... .. есть сладкая гусли Божия" /"Наркисс"/. Виблія була для Сковороди першоджере-

лом в процесі світопізнання та формування віри. Саме віра в Бога була для нього базовою інтуїцією того, що два аспекти об'єктивності - суб'єкт і об'єкт, буття внутрішнє і буття зовнішнє в одному суспільному ґрунті, постали зі спільного джерела - Бога. Саме через особисте поєднання з Богом Сковорода з'єднав з Ним цілий світ. Це поєднання світу - "видимої натури" - з Богом - "невидимою натурою", Сковорода розширює через всю сферу людської діяльності, бачачи за оманливою зовнішністю життєвих реальій їх справжній духовний сенс.

Весь існуючий світ Сковорода означає як гармонійну єдність трьох світів: "макрокосмосу", великого світу, в якому "живе все породжене", "мікрокосмос" - людини, яка є "світлом", "світлочком", який глибиною своєю не поступається великому світові, а третій світ - символічний - Виблія. У своєму чергу, кожен світ є єдністю двох "натур": "видимої" і "невидимої". Те невидиме, внутрішнє в усіх речах є Бог. В "всю тварь пронизает и содержит", завжди був і буде. Тобто Бог для Сковороди не є самою природою, а її "джерелом", "світлом", "сопцем". Існування ж матерії є "корелянтом" існування Бога, і в цьому сенсі вона вічна - "матерія вічна". Проте, вічність ця є функцією вічності божественного буття, "тімщо" якого є буття матеріальне. "Поки є яблука, - роз'яснює цю думку Сковорода, - доти з нею і тінь її". В іншому місці Г.Сковорода пише, що Бог подібний фонтанові, що заповнює всі річки за обсягом посудини, та над яким висить надпис: "Нерівна усім рівність".

У Сковороди Бог має дуже влучне означення - "Початок"/"Начало"/, оскільки Він є правдивим Початком всього. Початок, як і Кінець, є те саме, що Бог і Вічність. Бог у Сковороди є також Правда, бо правда вічна в речах, "пречистое, нетленное и Единое". Тому в питанні Богопізнання Сковорода ми слідом за Платоном називаємо Боговидцем.

ПАРАЛЕЛІ ТВОРЧОСТІ Г.СКОВОРОДИ І Ф.ШЛЕГЕЛЯ

Я.Р.Козьмук /м. Чернівці/

Теоретичною передумовою постановки питання про співвідношення творчості Г.Сковороди, "основоположника української класичної філософії" /Л.В.Бичко/ і творчості Ф.Шлегеля, одного із фундаторів ієнської школи німецького романтизму, послугує думка Д.Чижевського, згідно з якою є "два крайні погляди на те, що таке в національна особистість і яке її значення. Один із цих поглядів можна назвати раціоналістичним, другий - романтичним" /Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні.- Київ, 1992.- С.5/. При цьому ми, по-перше, погоджуємося з Д.Чижевським в тому місці, де йдеться про обмежені можливості раціоналістичного методу й наголошується на перевагах романтичного, такого, що поєднує свідоме з несвідомим, логічне з емоційним, раціональне з ірраціональним. По-друге, виходимо з тези, що Г.Сковорода є по-справжньому "народним філософом" /Д.Багалій/, а значить і дух романтизму, що притаманний українській ментальності і репрезентований в сучасному йому літературному романтизмі, не міг не відзеркалитись в його власній філософській творчості.

Вихідною характеристикою романтизму є особливе ставлення романтиків до культурологічних цінностей попередніх епох. Ієнських романтиків загалом і Ф.Шлегеля, зокрема, як і Г.Сковороду найбільше приваблює культура античної Греції, що дає право дослідникам говорити навіть про явище "романтичного елінізму". Для Г.Сковороди Святе Письмо та антична філософія єдині в своєму символічному значенні. Поруч з Біблією Г.Сковорода завше ставить "боговидця Платона", "казкових старих мудреців" Сократа, Філона, Плутарха та інших. Одна із провідних ідей Г.Сковороди - ідея спорідненої праці - також формується у нього під впливом античної культури. Поняття "сродної" праці розкриває самі різноманітні прояви людської діяльності:

"сродность к хлебопашеству", "сродность к воинству", "сродность к богословию" та ін., коротко кажучи, "сколько должностей, столько сродностей" /Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги.- Київ, 1983. С.212/. Антропологічний принцип "сродної" праці відзеркалює романтичну ідею вільного і гармонійного розвитку особистості, співпадає з відповідним поняттям "сукупних потягів" у Ф.Шлегеля. Для Г.Сковороди, як і романтиків ієнської школи, характерним є використання символіки, розв'язання проблем містико-символічного пантеїзму, діалогічність і афористичність літературного стилю, амбівалентність і антитетика методу, широке використання міфів, алегорій тощо. Можна зробити висновок, що творча спадщина Г.Сковороди є типічним явищем європейського романтизму, вона не поступається їй ні глибиною, ні багатогранністю проблематики.

Якщо взяти до уваги те, що Г.Сковорода не є сучасником ієнських романтиків а їх історичним попередником, то ця обставина придає особливу вагомість історичному значенні його романтичної творчості. В такому контексті постановки питання варто зазначити, що філософсько-літературна спадщина Г.Сковороди далеко не повною мірою розкрита в критичній літературі. Так, зокрема, духовними предвісниками романтиків ієнської школи традиційно вважаються такі сучасники Г.Сковороди, як М.-А.Руссо /1712 - 1778/ та Г.-Е.Лессінг /1729 - 1781/. Як стверджує російський дослідник Д.Д.Обломовський, епоха романтизму в Франції охоплює період з 1789 до 1848 року, а духовним натхненником романтиків є М.-Ж.Руссо /Див.: Проблеми романтизму. Сб. статей.- М., 1971.- Т.2.- С. 64/. Інший дослідник XIX століття Д.Марне говорить: "Навіть найбільш зарозумілі романтики минулого вважають Руссо майстром, що сформував їх серця... Романтизм при старому режимі починається з Руссо - він прабатько романтизму" /Там же.- С.63-64/. Що стосується характеристики предвісників романтизму самими романтиками, то дещо узагальнено її дає

Ф.Шлегель в своєму панегирику Лессінгу, в якому пише, що його цікавить не реальний Лессінг, а такий, яким би він міг бути, такий, що "не спромігся", "Лессінг Лессінга". "Найбільш цікаве і ґрунтовне в його творах, - відмічає фундатор німецького романтизму, - це натяки і звуковення, найбільш зріле і довершене - фрагменти фрагментів" /Шлегель Ф. Естетика. Філософія. Критика.- В 2-х т.- М., 1983.- Т.1.- С. 266/. Із цитати напрошується запитання: як оцінив би Ф.Шлегель "на спроможність" сучасника Лессінга і свого попередника Г.Сковороди, не будь українська культура на той час вже надійно "заблокованою" від Європи з відомих нам тогочасних соціально-політичних причин?

Оскільки романтизм Г.Сковороди є феноменом української культури, а не наслідком впливу західноєвропейського, то її соціокультурні його передумови своєрідні. Якщо романтизм Ф.Шлегеля, Новалиса та інших був проявом розчарувань в результатах французької революції і пов'язаних з нею ідеях Просвітництва /Див.: Філософ. Енциклопедія. В 5-ти т.- М., 1967.- Т.4.- С.521/, то український - в результатах визвольних змагань українського народу в середині XVII ст. Відповідним чином можна говорити про "переключення" /чи, радше, за словами Є.Маланюка, "капітуляцію"/ національної енергії із сфери соціально-політичної в культуротворчу. На підтвердження цього процесу свідчить той факт, що відкритий з ініціативи Г.Сковороди на кошти слобожанської шляхти Харківський університет /1805/ став на якийсь час осередком літературного романтизму. Один із його представників, Опанас Шпигоцький писав: "Минулося її /України/ козакування на полях воєнних... Не покладати вже козакові мечя на терези судьби... Закозакує ж він тепер на полях солодкого піснопіння..." /Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури.- Київ, 1992.- С.67/. Романтичну епосу Г.Сковороди чи не найкраще відтворює воістину любовиме сквороднівськ: "Аз есм тот, что есм. Аз есм сий".

МЕТАФІЗИКА ЛЮБОВІ І " ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ" У ТВОРЧОСТІ Г. СКОВОРОДИ

Г. Сковорода - представник етико-гуманістичної лінії філософської традиції, пов'язаної з розумінням моральних суперечностей між людиною і світом. Він започаткував таке унікальне явище в українській культурі, яке увійшло в історію під назвою " філософії серця".

Для Сковороди серце - це підставове поняття його філософської антропології, на якій він будує свою етичну теорію. Його цікавила насамперед інтенсивність духовного життя суспільства, зміст морального досвіду. Для Сковороди існувало основне питання - як знайти щастя в житті. Все в його роздумах підпорядковане практичній, моральній цілі. Його думка зосереджена на проблемі особистості, індивідуального життя і щастя. Джерелом усіх почуттів філософ називав любов, оскільки вона "дає початок усьому".

Серце в філософії Г. Сковороди - це скарбниця і носій усіх фізичних сил людини, центр її духовного життя. Воно - основа волі, діяльності, морального життя, скринька, на якому викарбуваний закон. віри.

Серце, як і людина, ділиться на внутрішнє і зовнішнє, вічне і тлінне. Щодо нижчого рівня буття, фізичного, серце - причина існування руху тіла, а тіло - зовнішній вплив серця. Проте серце як орган тіла Сковороду не цікавить і він майже про нього не говорить. В протиставленні до тіла серце - це в першу чергу духовна субстанція, яка є підвалиною людського буття і джерелом життя, руху і всіх прикмет даної особи. Щодо вищого буття, Сковорода часто ототожнює серце з Богом, або Словом Божим. Радить людям відшукати в собі Бога, його мудрість, щоб опиратись на неї, мов на твердий камінь, і досягти спокій почуттів та розуму.

Серце, таким чином, стає Інструментом, якому відкривається світ: "Глава в человеке всему – сердце человеческое. Оно – то есть самый точный в человеке человек, а прочее – все околица".

Світ в усій його повноті Існує І відкривається найперше для глибокого серця, а вже звідти для розумілого мислення. Саме в серці людини міститься основа того, що її уявлення, почуття І вчинки мають ту особливість, яка відрізняє душу однієї конкретної особистості від Іншої. Серце може знаходити І розуміти такі душевні стани, які не піддаються знанням, розуму. Холодна думка нічого не варта, якщо вона не поєднується з чутливим серцем.

До створення універсальної науки шасливого життя Сковорода підходив не лише як філософ, а як поет-психолог, що прагнув збагнути світ людської душі, з'ясувати умови, за яких людина може досягти душевної рівноваги, шастя й вільності. За Сковородов – людське життя – як пісня, гарне не тривалістю, а чесністю. Критерієм цінності життя в його творах виступає любов І "чисте серце", бо: " Кто сердцем чист и душев, не нужна тому броня".

Філософ вважав, що без чистого серця людина як Істота не реалізується, вона йде згубним шляхом, який відриває її від Інших людей І від таїнства самого життя. Шастя насамперед у самій людині, у її душевному стані. Звідси переконання в можливості досягнення внутрішньої гармонії, незважаючи на дивгармонійність обставин навколишнього життя.

Усі ці положення І сьогодні актуальні, зберігають силу так само, як І в часи Сковороди.

Л.Макарова, Л.Плещенка

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ
ТА ЇЇ САМОПІЗНАННЯ У ВЧЕННІ Г.СКОВОРДИ
ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Ідея самопізнання людини сьогодні знов, як І у часи Г.Сковороди, набула особливої актуальності з ряду соціально-економічних І соціально-політичних причин І є предметом вивчення багатьох гуманітарних наук. Увага суспільства І науки до проблем духовності, внутрішнього світу людини, до проблем розвитку особистості, її самоактуалізації та самореалізації, самопізнання та самовиховання в умовах демократизації суспільного життя зумовлює зростання загального Інтересу до вивчення психологічних аспектів цього процесу. Саме у цьому контексті особливого значення набуває ознайомлення широкого загалу І у тому числі спеціалістів, які працюють у сфері психологічної допомоги населенню з цілою низкою оригінальних І глибоких думок Г.Сковороди щодо самопізнання людини.

Уважне вивчення світогляду, поглядів, висловлювань Г.Сковороди у тому аспекті, який може зацікавити психолога, який звертається до вивчення витоків вітчизняної психології, дозволяє стверджувати, що цілий ряд думок, положень видатного мислителя можуть розглядатися не лише у філософському І етичному, але й у психологічному, психолого-педагогічному І соціально-психологічному аспектах. До таких положень необхідно віднести наступні:

1. Людина – це цілий мікрокосм, не менш складний, ніж макрокосм, тобто зовнішній матеріальний світ.

2. Як світ, так І людина – принципово пізнавані. У пізнанні людина себе у єдності реалізується два шляхи – раціональний І чуттєвий.

3. В людині є два начала – тілесне і духовне, тобто вона має двоїсту природу. Ці дві природи нерозривно пов'язані в одне ціле і складають єдину природу людини.

4. Фізичне в людині переважає психічному і є умовою її нормальної діяльності. Причини серйозних /психічних/ захворювань людини – в порушенні анатомо-фізіологічної діяльності її органів.

5. В людині, як і у макрокосмі, слід розрізняти матерію і форму, сутність і явище. Сутність людини – "не її тіло, не її фізична сторона, а психічне життя, її серце, її думка".

6. Самопізнання людини, її природи, сутності – це мета і зміст, умова досягнення людиною щастя, яке Г.Сковорода вважав "пренужнейшим и любезнейшим для всех благом". Причини нещасливого життя людей – безпорадність, нерозуміння людьми того, в чому полягає справжнє щастя і якими шляхами його можна досягти. На чолі щасливого життя повинне стояти знання, воно мусить відкрити "Істну" щастя і вказати шлях до його здійснення. Щастя на думку філософа не може полягати лише у фізичному здоров'ї чи красі. Це – фактично особливий психічний стан людини. Для досягнення стану "куражу", тобто щастя, необхідно "жити по натурі", не порушуючи принципу "сродності", отже знати себе, свою "сродну" діяльність, тобто свої здібності, знайти свою "міру". Це – шлях до щастя, гармонії людини.

Відкриті нами лише окремі психологічні мотиви у творчості Г.Сковорода знайшли свій розвиток у різних галузях сучасної психологічної науки, зокрема соціальної психології, яка досліджує проблеми особистості, вибору її життєвої стратегії, стилю і способу життя, способів саморегуляції психічних станів тощо.

ДЕЯКІ ПАРАДИГМАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІЛОСОФІЇ Г.С.СКОВОРОДИ

Б.В.Починюк /м.Чернівці/

Введення в сучаску методологів Т.Куном поняття "парадигма" дозволило по новому осмислити особливості різних явищ культури. Воно виявилось евристичним, як це не парадоксально, завдяки відсутності в ньому чітко визначеного змісту, поєднання в ньому дискурсивного та інтуїтивного, достовірного і ймовірного, логічного і психологічного моментів, що робить його релевантним також до різних форм філософствування. Аналіз у цьому плані філософії Сковороди дозволяє виявити оригінальність його концепції.

Все саме звернення і обґрунтування Сковородою смислової структури буття вказує на неklasичний характер його філософствування. В цій структурі віддзеркалюється у нерозривному взаємозв'язку як спосіб буття світу через людину, так і спосіб буття людини у світі, тобто, вона не є якоюсь застиглою схемою, це – раде, світобачення, що задає спосіб постановки і розв'язання смисложиттєвих проблем. В ній взаємоповинить одне одного раціонально-понятійне пояснення світу, певне переживання і діяння в ньому, доведені до граничного узагальнення смислу життя людини. Тому смислова структура є невід'ємним елементом матеріальної і духовної діяльності, вона виступає спонукальним мотивом життєвих принципів та ідеалів, основою самоідентифікації особистості і народу, формою усвідомлення людиною самоцінності різних сфер буття. Досягається це за допомогою базисних опозицій: видиме /речовина, матерія, земля, плоть/ - невидиме /Бог, всесвітній розум, вічність/, матерія-форма, зовнішнє-внутрішнє, тілесне-духовне, плінне-вічне, хибне-істинне і т.ін., в яких на передній план виступають не онтологічні чи логіко-гносеологічні аспекти, а смислородючі функції. Завдяки цим культурним універсалиям забезпечується діалогічний і творчий характер мислення, пояснення і розуміння людиною світу.

Розвиваючи ідею єдності макрокосму /Всесвіт/, мікркосму /людина/ і символічного світу /Біблія/, Сковорода надає смисловій структурі світу чітко вираженого світоглядно-антропоцентричного характеру. На відміну від космоцентризму античної картини світу, телецентризму середньовічного світобачення і механістично-натуралістичної картини світу новоевропейського часу, в якій людина займає зовнішню щодо світу позицію, а її відношення до нього обмежується переважно пізнавально-утилітарним інтересом, Сковорода обґрунтовує

таку картину світу, в якій людина, а/виступає у всьому багатстві своїх сутнісних сил /розуму, почуття, волі і т.ін/, спроможна виявляти всі свої здібності і чесноти; б/завдяки своїй невидимій /духовній, божественній/ натурі здатна пі німатись у своїй свободі над жорстким причинно-наслідковим порядком природи, зачатковурчи при цьому власне соціальний характер подій; в/репрезентувачи в собі будову і властивості макрокосму, вона стає своєрідною константою пізнання Всесвіту, співмірною природою і в своєму діяльному відношенні до світу не лише задає йому людський зміст, але й несе відповідальність за його мірність і гармонію. В цих положеннях проявляється не лише екологічна чутливість сквородинського філософування, але містяться, хоч і в нерозгорнутому вигляді, ідеї людиномірності філософського і наукового пізнання.

У зв'язку з цим Скворода надає великого значення символічному світу, втіленому в Біблії. До неї він відноситься згідно її суті як Книги життя, непересічної пам'ятки культури, застерігаючи від буквалізму в розумінні її положень. Відповідно і символічний світ постає як рівновеликий макро- і мікросвіту, слугуючи масштабом їх пояснення і розуміння. Останні не зводяться до процедури співставлення і відповідності мислення і буття в душі наївного реалізму чи ідеалізму, а передбачають стереоскопічне бачення світу, інтерпретацію явищ через призму змісту і символів. Таким чином стверджується різноманітність і багатовимірність символічних форм в структурі картини світу. Тут Скворода виступає як проникливий мислитель, який тонко відчуває необхідність доповнення природних і соціальних засад людського буття духовними цінностями. Він усвідомлює той незаперечний факт, що без духовних абсолютів людське життя буде позбавлене трансісторичного характеру, осмисленості і цілісності, а смислова структура буття виявиться неповною. Без врахування реального буття духовного як у його символічних формах /традиції, ритуали, звичаї, мова, міф, наука, література, філософія/, так і в формі соціальних та політичних інституцій, будь-яка картина світу буде структурно недовіршеною і позбавленою людського начала.

Можна, очевидно, стверджувати про екзистенціально-культурологічну парадигму філософії Сквороди. Завдяки цьому стверджується пріоритетність мислереального світу людини, креативність "сродної праці", піднесення і зміни до блага, засвідчених способом життя видатного українського мислителя.

ГРИГОРІЙ СКВОРОДА І СУЧАСНА ЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ.

І.Проценко //м.Черкаси/
І.Чорний. /м.Чернівці/

Багату спадщину українського мислителя потрібно розглядати не лише в хрестоматично-описовому плані, але й осмислювати в загально-освітньому й загальнолюдському соціокультурному контексті. По-новому зрозуміти й прочитати Г.Сквороду ми можемо завдяки ширшому ознайомленню з досягненнями новітньої філософії, представленої іменами М.Вебера і Г.Гуссерля, М.Шелера і А.Швейцера, М.Гайдеггера і Г.Г.Гадамера та інших, які стали доступними в останні роки завдяки перекладам /на каль, не українським/. Це дозволяє відкрити в Г.Сквороді не лише його самоутність, але й ті ідеї й підходи в розв'язанні філософських та морально-етических проблем, які були співзвучними його часі і навіть у дещому випереджували його час. У своєму чергу європейська і світова філософія набуває своєрідного звучання через призму філософського вчення нашого мислителя.

У цьому зв'язку слід вказати на характерну особливість філософії Г.Сквороди, яка була новаторською для свого часу і яка не втратила свого значення для осмислення духовних процесів в Україні, визначення основних цінностей і пріоритетів на шляху до справжнього відрадення. Йдеться про смислову структуру буття, вироблену й обґрунтовану Г.Сквородом.

Смислова структура буття - це раціонально-екзистенціальне тлумачення -переживання людини в світі. Це цілісність образу світу і цілісність образу /способу/життя людини. Тому як іманентно притаманна людині, а не зовнішньо покладена /нав'язана/ їй, смислова структура буття є невідомим елементом традиції у сфері матеріальній /виробничо-продуктивній/, як також у духовній -мистецтві, релі-

гії, науки. По-друге, вона виступає корелятом і спонукальним мотивом найрізноманітніших форм і видів діяльності, життєвих принципів, моральних норм і соціальних деалів. По-третє, завдяки смислової структурі буття відбувається самоусвідомлення людини, формуються стереотипи і спрямування інтелектуальної діяльності. По-четверте, відбувається осмислення самоусвідомлення і самоідентифікація народу, бачення себе серед інших народів, вироблення відповідних засобів і способів комунікації та взаємодії. По-п'яте, смислова структура буття дозволяє виробляти відповідну картину світу /природи/, розуміння його як цінності.

За вченням Сковороди, людина своїм буттям репрезентує лугоду і властивості світу природи /Всесвіту/ і стає мірою світу і задає йому людський смисл, а з цього випливає далекосяжний висновок. Адже для того, щоб пізнати Всесвіт, людина повинна передусім пізнати свою власну природу, яка, згідно з сучасними підходами науки до пізнання Всесвіту, стає своєрідною константою і виражається у змісті так званого "антропного принципу".

Філософська концепція Сковороди обґрунтовує наявність опосередковуючої ланки між людиною і світом, яка представлена символістичною реальністю, що робить людину духовною та культурно-історичною істотою.

В. ФОМІН

ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ Г.СКОВОРОДИ ТА ЇЇ СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

До вічних проблем філософії належать самопізнання та самовдосконалення людини. Основов цієї позачасної проблеми є сама людина, яка здатна не тільки пізнавати світ, але й віднайти смисл власної еволюції, визначити своє духовне покликання.

Видатний український мислитель Г.Сковорода стоїть у ряді найславніших філософів, які безпосередньо розв'язували дану проблему. І, можливо, як ніхто інший особисто, він поставив низку питань стосовно самодетермінації поведінки людини у соціальному середовищі. Неординарність людинознавчих ідей Г.Сковороди полягає в зосередженні його дослідницького ентузіазму та облагородженої душевної істрасті навколо пошуку людської самоідентичності, глибокого проникнення у таїну людської сутності, програмування власної долі. Розуміння людини як мікрокосму філософ звужує до кульмінаційного пункту - людського "Я", а це точніше до самого себе, гранично персоналізуючи процес самопізнання. Хіба що мислячі християнські аскети /"терапевти"/, блаженний Августин, славнозвісний Сократ і великий гуманіст XX ст. Альберт Швейцер досягали такого ступеня розумності буття, такої органічності єдності заповідних принципів етики та культури, особистих переконань та способу життя.

Філософська антропологія Г.Сковороди була цілком раціональною. Чи не головним світоглядним концептом мислителя був пошук людини, рівної самій собі, утвердження вищої самоцінності, вродіння отійкими критеріями моральної самоідентифікації. Людину філософ розглядає в якості активного суб'єкта, що стоїть перед необхідністю і можливістю без будь-яких есхатологічних

ліцензії моделювати свій спосіб життя, свою духовну ауру. В історії, де немає ні меж, ні маршрутів, ні наперед відомого лібрето "О. Герцен", проблема самопізнання і самопрограмування кожним свого життєвого шляху ніколи не втратить наукового і практичного значення. Саме це – розвиток морально-світоглядної рефлексії та самопокладання – складає суть філософії Г.Сковороди.

Констатуєчи з тонким іронічним натяком те, що "немає нічого нічого: Бог все, перемішав" і що солодке начало має гірке закінчення, мислитель переконує себе не шукати духовної ясноти в системі існуючих життєвих цінностей. Як людина цілісна, гармонійна, універсально обдарована, він художницьки вимальовує колоритну палітру свого життя. Соціальне підґрунтя сквородівської парадигми не зашкодило звитязному шукачеві істини в самому собі запобігати владі спокусу, духовному пригніченню. Інтровертованість світовідношення Г.Сковороди у діалогах "Нарцис", у "Симфонії... про пізнання самого себе" сприймається як щось абсолютно природне, просякнута духовним здоров'ям і раціональністю. Етико-гносеологічні імперативи Сократа, інших мислителів різних культурних епох український філософ наповнив своїм неповторним світовідчуттям, пов'язав з суттєвими рисами національної ментальності. Він створив зворушливий прецедент паритетності співіснування особи та суспільства.

Отже, не втікав філософ від світу, а постійно наближався до нього з ЛЮДСЬКОГО боку, обминаючи плутані й багаті лабіринти захланного щастя, низької бездуховної влади і т.п. Звивистими стежками життя вели Г.Сковороду надчутливе мисляче сумління, абсолютні критерії цінностей /"внутрішній мир, сердечна веселість, душевна міцність", мудрість, скромність, мужня самоіронія/, чого так бракує такій "духливій" і трагічній цивілізації кінця ХХ ст.

Проблема щастя людини у філософії Г.С.Сковороди

Видатним просвітителем-демократом, поетом, філософом був Г.С. СКОВОРОДА /1722 –1794/. Прикметні особливості світогляду Г. Сковороди – органічна єдність його поглядів зі способом власного життя. Мислитель поєднував в собі філософа і письменника, його літературно-поетичні форми пронизані філософським змістом, чим започатковував традицію, яка стала згодом характерною ознакою української літератури, його філософська спадщина протягом ста років по смерті залишилась незібраною і невиданою, що обмежувало її вплив на формування суспільної думки. Однак, ідеї Сковороди пробивали собі дорогу до народу через літературно-художні твори. І.Франко оцінив філософа як найвизначнішого духовного діяча ХІІІ ст., цілком нове явище в українській літературі в погляді освіти, широти поглядів і глибини думок. Л.Толстой визнавав, що в світогляді Сковороди є багато "дивовижно близького" йому.

Для Сковороди як фізична, так і духовна є результатом вічної матерії, вияв природи. Філософ послідовно обстоює думку про первинність і визначальність "невидимого начала". Матерія вічна остільки, оскільки вона є тією невидимою натурою. І Бог, і матерія співчутють поряд та одночасно, їх буття рівноцінне. В пізнавальному етичному та естетичному плані первинним філософ визнає "невидиме начало", що є духовним. Але він визнає вічність матерії.

Людина – центральна проблема філософії Сковороди. Основи його етико-гуманістичної філософії утворюють концепція "спорідненості", самопізнання загального, щастя. Учення про людину та її щастя ґрунтується у нього на морально-етичному досвіді людства, на античних моральних теоріях та народній мудрості. Філософ вичи, що досягнути щастя можна в "сродній", спорідненій праці. Смієш людині до свого життя, справжньої насолоди надає "внутрішній" мир та "сердечер

веселіз", джерелом яких є "споріднена" діяльність.

Оригінальність філософії людини у Сковороди в тому, що запо-
руку щастя людині він бачить саме у цій "спорідненій" праці,
яка повинна ґрунтуватися на пізнанні і використанні природних
нахилів, здібностей; розвинутих і вдосконалених у процесі життя -
діяльності. Праця повинна стати внутрішньою потребою людини та
основним джерелом насолоди і радості. "Закон сродності", тобто
суспільно-доцільний поділ праці він прагне вивести з внутрішньої
природи кожної людини. Отже, шлях до людського щастя через само-
пізнання та моральне самовдоволення. Прагнення до багатства,
розкошів, влади над іншими людьми суперечить заповіді внутрішньої
натури.

Взагалі спорідненість праці означає у Сковороди схильність
індивіда до певного виду праці. Ця схильність до тої чи іншої
праці є "Богом" у людини, її "духовною натурою", невидимою, яка
керує видимою, матеріальною, "плотською натурою". Тому людина
повинна жити згідно з своєю натурою. Від цього /від вибору людиною
діяльності, відповідно до її природної схильності/ залежить щастя
окремої людини і всього суспільства. У зв'язку з цим філософ зак-
ликає не до "рівної рівності", яку "глушці в мір ввествь всеу поку-
шактєся", а до "нерівності рівності", яка буде урівнювати людей не
за рівністю споживання, а за рівністю в насолоді від любимой пра-
ці. "Неспоріднені", тобто неприродні, штучні, надумані потреби і
"неспоріднена" праця, на думку Сковороди, є одним із найшкідливі-
ших причин зла і несправедливості. З цієї точки зору він таврує
паразитизм, користюлюбство, егоїзм, прагнення чинити та почасностей.

ЕПІКУРІАСТВО Г.СКОВОРОДИ

Безумовно, оголосити Г.Сковороду українським Лукрецієм - безглуздя.
Мову слід вести не так про епікуреїзм, секратизм, платонізм чи ще якийс-
-ізм, як про "античне" у Сковороди, яке при диференцізованому розгляді
розпадається. Однак, вважаємо, що ризикувати все-таки варто, і тема
"Епікур і Сковорода", висвітлена у контексті загального сприйняття ан-
тичної філософії українським мислителем, заслуговує уваги. Крім того,
Епікура і Сковороду зближує не лише суха філософська традиція, а й со-
ціальні умови, у яких вони діяли / занепад і втрата незалежності Афіна-
ми, втрата залишків автономії України і т.д. /, настрої у суспільстві
і навіть есебиста доля - бути спасителями і вчителюми щастя у "світі,
приреченому на загибель, світі, сповненому тривоги" /А.Беннар. "Гречес-
кая цивилизация"/.

У XVII - XVIII ст. ставлення до Епікура у середовищі філософів Києво-
Могилянської академії ^{було} негативне. Лише з середини XVIII ст. вене по-
чинає змінюватися у лекційних курсах безпосередніх вчителів Г.Сковороди
М.Козачинського та Г.Кониського. Позиція самого Г.Сковороди була наира-
дикальнішою - відчайдушна апологія Епікура.

Філософія для цих мислителів не наука, а саме "любєв до мудрєсті",
не суха теорія і мудна практика, а стан душі, стан тихої радості і скре-
ного щастя. Адже ж і мета філософії "... в том состоит, чтоб уразумить
тебє, в чем состоит счастье..." /Г.Сковорода. Тв. в 2т., т.1/, бо "... ка-
ли мене є, у нас є все, а коли його немає, ми все робимо; щоб мати ко-
го..." /Епікур. "Лист до Менекея"/. Отже, етична тематика пакує у тверді
мислителів, а їхні онтології, гносеології - лише засоби обґрунтування
етичних норм; цінність пізнання навколишнього середовища пропорційна
кількості етого скрепного щастя, яке воно повинне людині принести, а
якість ця, на думку філософів, невелика, і: тому - "брось Коперниковски
сферы" і "узнай себе".

Етика мислителів - евідомістична: щастя -- це не множина одноразових задоволень /гедонізм/, а *modus vivendi* "необхідна необхідність". Все-таки у Г.Сковороди щастя мислиться позитивніше /як розкриття у душі Царства Божого, Христа/, "внутрішньої людини" у християнсько-містичному розумінні/, що є наслідком сильної християнської традиції. Для Епікура ж щастя - відсутність страждань тіла і сум'яття душі.

Щасливе життя можливе і легкедосяжне. Слід лише задовольнитись малим, обрати діяльність згідно з природними нахилами /"споріднена праця"/ - і отримати внутрішню свободу, необхідну умову щастя. Отже, і самопізнання, що веде до атараксії, "веселія сердечного", розглядається як благо. Пізнання можливості розуму обмежене сферою розсудливості, *sapientia sensu* /у Сковороди у пізнанні примає віра/. Щоб досягти щастя, слід вирішити проблему страху смерті і богів, які тривожать спокій душі. У взаємовідносинах між людьми Епікур і Сковорода проповідували дружбу і любов. Отже, вчення філософів характерний оптимістичний пафос і віра у можливість щастя людини.

Раса, властива древнім культурам, - етотожнення етичного і естетичного закономірно випливає із світоглядних позицій мислителів. Атараксія і "веселіє сердечне" -- цінності не лише етичні, а й естетичні.

Від Епікура Сковорода відрізняється глибшим розумінням краси і мистецтва. По суті, філософія Сковороди і Епікура вимагає ставитись до власного життя як до мистецького твору; у світі, який є театром, грати свою /можливу, не головну/ роль, але грати майстерно.

Релігія і етична культура Г.С.Сковороди

Християнські погляди Г.Сковороди лежали в основі його етики. Основна його етична заповідь, етичний принцип - любові Бога в собі. Його етичні норми, принципи розкидані по всіх працях. Але основною його етичною працею, викладом його християнських поглядів є "Катехизм або початкові двері до християнських чеснот". Принагідно згадаємо, що в 1766 році за наказом цариці Катерини II при Харківській вищій школі /колегіумі/ було відкрито нові курси моральності. Сковороду запросили викладати ці курси, надали йому посаду-професора філософії запрошення прийняв, але від зарплати відмовився, етично обгрунтовуючи свою поведінку таким чином: внутрішнє задоволення від поширення серед молоді Христової Науки є достатня нагорода. З нагоди призначення його професором вищої школи він і написав згаданий "Катехизм ...".

У "Вступі" до праці Сковорода писав: "Подяка Блаженному Богові за те, потрібне Він зробив неважким, а важке непотрібним. Нема нічого солодшого для людини, і нема нічого потрібнішого, як щастя, нема ж нічого і легшого як воно". І далі пояснював: "Щоб було б тоді, якби щастя, найпотрібніше й найлюбіше для всіх, залежало б від місця, від часу, від тіла й крові? Скажу ясніше: що було б тоді, якби Бог примістив щастя в Америці або на Канарських островах, або в царських чертогах, або в Соломоновому віці, або в багатстві, або в пустелі, або в становищі, або в науках, або в здоров'ї? Тоді ж щастя наше і ми разом з ним були б бідні, хто зміг би дістатися до тих місцевостей чи місць? Як можна було б народитися всім в одному часі? А як можна всім улаштуватися на тій самій посаді чи посісти те саме становище?"

Все це було і важке й недоступне, зробимо висновок. І саме тому, що воно не так, то кожна людина може досягти щастя у себе вдома, при б'є-якому здоров'ї, на будь-якій посаді. Український філософ мудро повчав: "Не шукай щастя за морем, не проси його в людини, не мандруй по планетах, не волочись по палацах, не плазуй по земній кулі, не тиняйся по Єрусалимах. За золото можеш купити село, - річ важку, але не конче потрібну, а щастя, як конче потрібне, скрізь завжди даром дарується.

Повітря й сонце завжди з тобою, скрізь і задурно, а все те, що втікає від тебе геть, знай що воно чуже тобі..."

Щастя близьке, бо знаходиться у кожної людини в її серці і душі, тобто залежить від неї. Сковорода надає перевагу духовному, ідеальному, вчить цуратись тілесних, матеріальних потреб.

Філософ наставляв молодь: "Раніше за всіх шануй батька й матір та служи їм. Вони видні портрети тої невидної істоти, що робить тобі стільки послуг.

... Будь вірним і дбайливим державному урядові, слухняним начальникові міста, ввічливим до священника, покірним батькам, вдячним учителям твоїм і добродійцям".

Десять заповідей Божих Сковорода теж долучив до своїх етичних принципів. Вчив уникати пристрастей, ненависті, злопам'ятності, гордості.

ОНТОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ Г.СКОВОРОДИ І В.ФРАНКЛА.

Доводиться констатувати, що логіці гуманітарних наук характерне "розширене відтворення": оригінальні ідеї сучасних учених ретаструють призабуті одкровення, зроблені їх славетними попередниками. Не в останню черг, це стосується українського мислителя Г.Сковороди і австрійського філософа і психолога В.Франкла, що жив два століття пізніше.

Як відомо, Г.Сковорода розрізняв три онтологічні виміри: макрокосм /природу/, мікркосм /людину/ та світ символів /духовну сферу/. В якості рівнів Існування людини В.Франкл виділяє фізіологічний, психологічний і ноетичний або духовний. При очевидній паралелі між визначеними буттєвими реаліями обидва філософи визначали пріоритет духовності /символічного, культурного середовища, об'єктивних цінностей/ стосовно інших вимірів світу.

Стрижнем філософсько-етичних концепцій Г.Сковороди і В.Франкла виступає проблема самовизначення особистості як здійснення нею свого покликання. В першого філософа зазначена проблема представлена ідеєю "сродного труда", а в другого - ствердженням творчості, засобом якої є праця, універсальною цінністю людського Існування. Високо ставить В.Франкл і цінність переживання, передусім любов, оскільки саме Існування духовності породжується взаємопроникненням суб'єктів, їх співбуттям, перегуком альтруїстичних устремлень. Аналогічну позицію займав і Г.Сковорода: "Истиннаго щастія такова есть природа, что чем множайших имеет в нем сопричастников, тем слаже и действительнее беззаветное о се добро становится". Третя смислова універсалия названа В.Франклом цінністю відношення /страждання в критичних життєвих ситуаціях/, яка примиряє людину з неминучим. Г.Сковорода теж виступав проти негативних емоцій як розсадників відчаю і песимізму: ненависті, злоби, нудьги, гордості, лестоців, туги, непопирності бажань тощо.

УКРАЇНСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ В МОВІ ТВОРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Григорій Сковорода писав книжкою українською літературною мовою, яка включала в себе елементи старослов'янської, російської та живої української мов, і це було зумовлено цілим рядом причин.

І все ж, який би не був відсоток /нехай навіть переважачий/ старослов'янських та власне російських слів у художніх та філософських творах Г.Сковороди, він був письменником українським. бо чи хотів він того, чи ні, у його творах пробивається, пульсує просто-народна мовна стихія, і це відчутно як на лексичному, так і на фонетичному та граматичному рівнях.

Перш за все слід зазначити, що твори Г.Сковороди слід читати не російською, а по-українськи, тобто не слід пом'якшувати приголосних перед /е/ та /и/. При уважному аналізі творів Г.Сковороди можна знайти підтвердження того, що сам він вимовляв їх твердо, а голосний /и/ вимовляв як /н/. Ось приклади: Все лице морщиш, печален всегда ты, Се ли ты можеш жизнью назвати? /с.95. Приклади подаємо з I-го тому видання 1973 р./; И кромѣ того лѣкарѣ лѣчили. Когда та болѣзнь позмикала жили /94/. Отже, римування "ты" - "читати". "лѣчили" - "жили" не викликає сумніву. Тверду вимову приголосного та /и/ як /н/ підтверджують і інші приклади: ногамы, словамы, памы, вамь, бик, выкрутил, потокы, круги і под. Тверда вимова приголосного перед /е/: Как выгонит овцы в благовонне поле /96/; ...стезя певна и извѣстна /96/. У словах благовонне та певна ніяк не можна уявити собі пом'якшеної вимови приголосного перед /е/.

На користь українського прочитання текстів Г.Сковороди свідчить також відсутність лабіалізації /е/, як це має місце в російській мові: Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобразь красных сед /62/. По-російськи слід би читати /с'од/, однак прислівник отсель заперечує таку вимову. Підтверджують це також приклади наиде /65/, жереш/62/.

женет /54/, у яких не можливо читати е як /о/, а зніпси впливає, що і в інших внаслідочних формах в с /е/ лабіалізувати не слід. До речі, там, де Г.Сковорода хотів, щоб звучало, як у російській, він і писав о: живиош, поіош, вперіод, вріош, пойліот, невесьол, весьо.

Третє важливе питання, яке слід з'ясувати, є питання про якість звука, позначуваного літерою Ъ. Відомо, що так званий "новий" Ъ на місці етимологічного /е/ був праукраїнською фонетичною рисою у найдавніших наших писемних пам'ятках, оскільки відрізнявся звучанням від /е/ і вимовлявся з наближенням до /і/. Стож, роблять помилку ті, хто читає Ъ у Г.Сковороди як /е/. Це заперечують приклади з його творів: И жлет она... хотя одно роднѣ?...Вѣтъ одного отца, но дѣти не оннѣ /94-95/; Упал с лошалѣ... И кромѣ того лѣкарѣ лѣчили /94/; Прости о помощѣ /94/; Кто тебе от книжок, от волѣ манит /97/ та ін. Немає сумніву, що в словах роднѣ, оннѣ, лошалѣ, лѣкарѣ /друге ѣ/, помощѣ, волѣ літеру Ъ треба читати як /і/, а, отже, так само його слід читати і в інших випадках /за винятком російських слів адѣсь, рѣ і под.

Можна навести ще цілий ряд прикладів, які свідчать про українську фонетику Г.Сковороди:

- наявність спрощення в групах приголосних - блиснул, грусно, сонце /поряд із солнце/, щаслив /поряд із щастлив/, нешаснаго і под.;
- лабіалізація /е/ після шиплячих - хиджок, человічому;
- асиміляція /сч/ в /шч/ - щасливец, нешастіє, ишзнут і под.;
- наявність епентетичного /л'/ у дієслівних формах 3-ої ос. множини - люблят, гублят і под.;
- збереження результату другої палаталізації - в бозѣ тощо.

Українська мовна стихія Г.Сковороди проявляється в багатьох лексичних українізмах. Це, зокрема, іменники: грунта, соловейко, шматок, кухар, ярмо, страва, друзи, батько, мати, затула; дієслова свирчит, лящит, попалиш, появися, покажися, вселилося, влюбитися, найшов, пройшл, припала, спѣваєт, палаєт, мучитися, послѣжай; ін-

ші частини мови: певна, не можна, вгору, лололу, двома, той, хоть, заперечна частина ни /не боїться совість чиста... ни!- 60/, частки б /То я б лѣт не оплакивал днесь - 97/, ѣ ж /Для чего жь мене тѣню называешь?- 160; Да я ж о сем никогда не думал - 161/ тощо.

У Г.Сковороди можна спостерігати цікаві утворення, в яких поєднані елементи двох мов - російське слово й український формант: когдась, ктось і под.

У мові Г.Сковороди відображені й специфічні особливості української граматичної системи, зокрема:

- широке використання в звертаннях форм кличного відмінка, які відсутні в російській мові - Господи, господине, проче Михайле, О милая моя милосте, Наркісе! /154/, брате, бабко, Христе, Аламо, отче, смерте, косо, пастирю наш, синку і под.;

- таке ж широке використання стягнених форм прикметників - свята, славна, чиста, огниста, райска, люта, певна, зелена;

- використання закінчень лавального відмінка в іменниках чоловічого роду -ови, -єви - Христови, гостєви;

- уживання в родовому відмінку іменників третьої відміни закінчення -н - мудростє, плотн;

- уживання українських форм наказового способу - розбиваймо, будьмо, появися, покажися;

- уживання інфінітивного суфікса -ти - коротати, покарити;

- уживання форми 3-ої ос.одн. дієслова без кінцевого т -найл;

- уживання применника про з родовим відмінком - про себе;

- уживання закінчення оручного відмінка -ю в іменниках першої відміни - головою, горюю;

- уживання сталих словосполучень - здоров будь, синку /92/ тощо.

У Г.Сковороди зустрічаються теж лемунтивні та згрубілі форми потоцки, вербочки, гладенький, звіряку, які властиві українській мові, а також багато інших українських рис.

ДО ПРОБЛЕМИ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ Г.СКОВОРОДИ

Особливості художнього стилю Г.Сковороди, крім специфіки мислення та світогляду, значною мірою зумовлені змістовим навантаженням його творів, їх формативних засобів. Тому його поезія, пісні, байки, фабули й епіграми становлять безсумнівний інтерес у плані розкриття діалектичного зв'язку мотивів та образів, ідей та жанрів. Власне виявлення такої єдності являє собою необхідну передумову ^{дослідження}себічного, а відтак і з'ясування ідейно-естетичної специфіки літературної спадщини письменника-філософа.

Насамперед майже всі літературні твори Г.Сковороди рецензували Біблієси: часто супроводжуються епіграфами з неї, а нерідко й багатьма примітками-коментарями, що несуть у собі додаткову інтерпретацію змісту. Як припускають дослідники творчості Г.Сковороди, самі твори, зокрема пісні до епіграфів мали відігравати функції ілюстрацій-прикладів, у яких філософські думки втілюються у віршованій формі.

Ідейно-тематична спрямованість байок визначала їх тип: ху-донське-поетичний і філософсько-повчальний, а також гумористично-сатиричний, а відтак і різноманітні формативні засоби. Всі дослідження їх художніх вартостей обов'язково зводяться до дослідження філософських поглядів Г.Сковороди, оскільки саме цей жанр органічно вписується в філософську концепцію мислителя. Стилістика цих творів особлива: байкар багато говорить від власного імені, без опосередкування мовою байкових персонажів, сюжети байок, їх образи виступають як одиничне, особне, проте потребує перенесення в площину загального; співвідношення цих категорій розкриває, в свою чергу, що виступає як основний принцип осмислення.

Художній стиль Г.Сковороди не можна збагнути, емпірично функціональний аспект емблеми і символу у, що визначають специфіку алегоризму його творів. Емблеми і символи для письменника-філософа є важливим способом закріплення в чуттєвих образах позбавлених речей - ності уявлень і понять. Певно, не випадково І.Франко зауважував, що, внаслідок алегоричного способу письма, зрозуміти твори Г.Сковороди непросто й важко.

Г.Сковорода, продовжуючи традицію українського літературного бароко, іноді поєднував в одному творі вірш та прозу. Залежно від змісту вірш в таких творах найчастіше виконували роль своєрідних поєвтан і завершували твір. Однак Г.Сковорода нерідко віршові фрагменти вплітав у прозовий текст, внаслідок чого утворювалися оригінальні ансамблі.

Творча манера Г.Сковороди така, що на шляху народження того чи іншого літературного твору відправною точкою завжди стає якийсь образ, якась думка чи ідея, якесь явище тощо. Автор відшукується від них, піддаючи їх раціональному розкриттю, а відтак емоційно "зодягає" у відповідні форми.

Стильові особливості художньої спадщини Г.Сковороди засвідчують його прагнення до синкретизації форм письменства, що широко культивувалася у творах його попередників, де органічно злитваними проступали мистецтво і філософія, мистецтво і наука. Відмовившись од форм філософствування, що панували в добре знаних ним курсах філософії, Г.Сковорода обрав для себе форму вільного філософствування, що наче вибрала у себе художнє світопоглядання та раціоналістичне мислення. Тому він широке залучає Біблію, міфи, легенди, перекази, казки не через брак знань, а через те, що вони у нього проступали самобутніми засобами бачення і відтворення світу.

Стильова манера Г.Сковороди також вимагала урізноманітнення мовних засобів, увиразнення ритму віршового тексту тощо.

АНАЛІЗ ОДНОЇ ЦЕЛОВОЇ РОМАНІ ВАСИЛЯ ШЕВЧУКА
"ПРЕДТЕЧА" / "ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА" /

У Г. Сковороді українському інтелігентові 60 - 80 - х років Імпонували якраз творча індивідуальність, велич як мислителя, поета і гуманіста. До його образу зверталися поети /І.Драч, П.Тичина, М.Зеров, С.Лушак, Б.Олійник/, драматурги та романісти /І.Кавалерідзе, Т.Вовк, Вас.Шевчук/. Звісно, в умовах тогочасних ідеологічних шор зникувалася якість творів, але читач розумів, що у вимовленому міститься більше, ніж це безпосередньо виражено, і навіть більше - намагався вчитати у творах те, що автори "не сказали", але що там поза їх відомо і волі "міститься", тобто виявити онтологічні ідеї автора.

Такого онтологічного вилучення вимагає ідеологія "Предтеча" у романі Василя Шевчука "Предтеча" /"Григорій Сковорода"/, для якого охоплює 1753 - 1794 роки, епоху, коли Україна перебувала на шляху поступового закабалення і нищення національного духу, на шляху "змар'їння", що розглядався як логічний наслідок нехтування Божим покровительством і звернення під руку царя чи короля: "Через те, що ти оперся на сирійського царя, а не оперся на Господа Бога свого ... в ідеї тебе будуть у тебе війни" /2 Хр. І6 : 7-9 /. Тому Україна покірно прийняла на себе долю маліти /долю Іоанна Предтечі/ перед тим, хто має рооти. Але разом з тим - доля України в тому, щоб радіти і втішатися, бо найменший у Божому Народі - той найбільш за Іоанна Хрестителя, найбільш між народженими від жінок / Лука 7 : 28 /; бо, за св. Іоанном Золотоустим, цей менший унаслідок престолу Царя і Господа. Тут, на наш погляд, і слід шукати причину визнання за самоназву України імені "Малоросія" / у Г.Сковороди: "Мати моя, Малоросія, і тітка моя, Україна"/. Іродіадою для Малоросії стала власна старшина, яка покинула свого "чоловіка" - руський народ і "одружилася" з його братом - Московщиною.

Але якщо образ Іоанна Предтечі символізував майбутнє звеличення у славі в кінці світу, то сам Ісус Христос як предтеча, за словами улюбленого автора Г.Сковорода НДла Анкірського / пом. 430 р./ став можливістю для людей сьогоднішніх особистих контактів з Богом. Тому для соціального буття поневоленої Рухі - Україна в кінці XVIII сторіччя стала знаменною ідеєю а п о к а т а з и с у - благосного повернення людства до нершотовореної чистоти ще у земному житті / ДІІ 3: 21 /. Але досягнення цього можливе тільки на шляху Христа, тобто к е н о з и с у /"умалення"/, що є подоланням "самооті", жертвою, сходженням на Голгофу, "самоістощенням" /див. Послання Східних Патріархів Англійканській церкві, 1723 р. /. І на цьому шляху Україна повинна "зростати і зміцнюватися духом - тим, котрий заповіданий Сином Божим, тим вучьким чляком самопізнання і самозречення, підчинення волі Отця: "нехай буде не за моею свободою, а за Твоею", за ородністю, яку Господь нам дав.

Свята свобода Сина Лидського стверджується завдяки тому, що він "був послухний до смерті хресної". Ісус був ідеально свободний, бо був ідеально послухний. А отже, і готовий відповідати, тобто "... рахуватися в чимось у мені самому" / Х.-Г. Гадамер/. А для усвідомлення відповідальності, міри глибини включеності, вшлетеності у яв'язки і відносини буття, людини даний розум, який, за Г. Тульчинським, є тільки засобом пізнання міри глибини цієї відповідальності.

В цьому контексті стають зрозумілими слова Григорія Савича Сковороди: "Пізнай самого себе!", "Істинне щастя знаходиться всередині нас", "Істинний человек и Бог есть тожде". Він постає перед нами як послідовник традиції філософської думки України - Русі, зверненої до екзистенціальних проблем та схильної до конкретності. Традиції, для якої пізнання, котре шукає твердості, впевненості, непорушності очевидного і недоторканості "необхідного" /ананке/ виявляється синонімом насильства, розправи над живим сил мертвого.

ОБРАЗ АРТОРА У ЗВІРЦІ Г.С.СКОВОРОДИ

"САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПЬСНЕЙ"

Поетична творчість такої унікальної в усіх відношеннях постаті, як Г.Сковорода, акумулює в собі не лише особистісне світосприймання і світобачення філософа, мислителя, письменника, просвітителя, що безумовно ґрунтувалося на бароковій культурі, на максимальному осмисленні в своєрідній рецепції Біблії, на многоликому світі символів, а й широкий погляд християнського праведника, лукача істини, який сумів виразити як в проблемно-тематичному, так і в формотворчче-версифікаційному плані ті риси українського суспільства XVIII ст., які засвідчили перехідову добу від старої школи /братської і Києво-Могилянської / до нової, до утвердження національно свідомої особистості із європейським рівнем самопізнання.

Осмисливши українську поезію до сквородинівського періоду, тобто доєв з кінця XVII ст./скажімо, від часів Острозької бібліотеки 1681 р./, ексцентричність творчості Андрія Рівня, полемічну літературу, грати панегірики Костяна Сакевича та ін. ад до поетичних творів Ст.Яворського, Д.Туптала, В.Ясницького, вб."Богогласник" /1790/, можна відчутти, що голос автора тут майже відсутній, відсторонений. Внутрішній світ письменника по суті невидимий, за поетичними рядками неможливо по в н о к р о в н о уявити собі його.

Якраз збірка Г.Сковороди "Сад божественных пьсней" остаточно рубіє стару шкільну традицію, звичайно нове, що існувало в зародку, в дузі рідких проявів - виявлях: світ людини, її пізнавальна інтелектуальність, її суперечливе "я", душевні муки, боріння, вренні, набагато більший вплив самого митця. Зрозуміло, що, знаючи біографію Г.Сковороди, його суспільне й духовне оточення, його

рі зноханрові та, ж, за виявами авторського світу читач упізнає са-
мого Сквороду з його блискучим інтелектом, з власними поглядами на
життя й людину, на етой "макрокосмі" і "мікрокосмі", на Бога й суспіль-
ство, що ґрунтовно досліджували в своїх працях Д.Багалій, Г.Дани-
левський, В.Ерн, Д.Чижевський, а також Д.Барабан, Л.Махновець та ін.

Якщо виокремити ліричні й сатиричні поеми, вірші-панегірики
і поетичні твори релігійно-календарного плану, то можна говорити
про специфічні форми модифікацій образу автора у збірці "Сад бо-
жественних пісней". Як правило, образ автора моделюється через лірич-
ного розповідача, який нерідко ховається за моралізаторсько-пропо-
відницьку форму вираження свого бачення людського життя /це харак-
терно для перших двох груп пісень/. Його присутність ледве відчува-
ється у /на перший погляд/ безпристрасно розповідній поетичній ін-
тонації /найчастіше/, а також в емоційно-підвищених тонах, в афористич-
тичних згустках думки /"Не красна долготю, но красна добротю",
напр., про життя/, у своєрідних діалогах-монологів з читачем, де не
суті задається питання і відповідається на нього однією і тією ж
особою/"Хочеш ли жить в сласти? Не завидь нигдѣ"/.

У поезіях-піснях Г.Сквороди образ автора трансформується й
через образ ліричного героя, правда набагато рідше, ніж ліричного
розповідача. Та й, доречно зазначити, що ліричний герой у збірці
"Сад..." помітно відрізняється від подібного собі у поезіях ХІХ
чи ХХ ст. І це зрозуміло й природно.

Так, у піснях /13, 3-й/, що помітно виділяються поетичною де-
скаціоналістю, легкістю ритміки й фоніки ліричний герой переповнений
позитивними емоціями, викликаними приходом весни чи просто замилу-
ванням краси оточуючого світу. Присутність його надто відчутна у
захопленні зеленими полями, долинами, ярами, щебетом птаства, тому й
не випадково "музиков воздух Растворенный шумит вокруг". Настрій лі-
ричного героя відповідно й мотивується весняним настроєм природи.

Звідси висота емоційного несприйняття й заперечення суму /"печаль"/,
місце якому не в раї, не в саду, а в аду. Ліричний герой щасливий, бо
душа його є "божим градом", "божим садом" - як найвищим оціночним
показником внутрішнього світу людини.

У центрі мікрокосму авторського Я - Бог, який присутній у
більшості піснях. Він особливо многоликий, наскрізь заповнює думки
ліричного розповідача чи ліричного героя, складні процеси самопізна-
ння, самовдосконалення. Віра у всемогутність і всеохопність всеви-
снього допомагає знайти прихисток від людських мук, сумнівів, душевних
страждань, принаймні, зменшити їх/звідси й зміст звертання: "О Маріини
сине! Ты будеш едине кораблю моему брегом" та ін./.

Вираження образу автора у зб. Г.Сквороди дає підстави ствер-
джувати значну долю автобіографізму у його піснях, що виражається не
лише в окремих моментах життєвої біографії, але й у філософських,
етичних, естетичних, релігійних, культурологічних поглядах творця.

Образ автора у поезіях Сквороди переконує читача в тому, що
навіть духовна особистість, яка абсолютно не дбає про матеріальне,
про тіло, а про душу, не має спокою і не може його мати /згадаймо
найраніші за датой написання вірші /1750/57рр./ чи найпізніші /1786/,
як би вона цього не бажала. впродовж усього життя. Бо у своєму пізна-
нні /пошуках істини, смислу життя, у роздумах про миттєве й вічне.
щоденне, глибоке й неперепутне щоразу думков автор сягає таких глибин
людського буття-таїнства, які не можуть вупинити отой складний про-
цес Руху - постійних змін, зачудувань й розчарувань, радості й суму
/"скуки", "печали"/, доброго й злого, стабільного й нетривалого. Звід-
си, людське щастя, спокій, душевна рівновага - це той ідеал, до яко-
го прямує людина впродовж всього життя. Різні аспекти авторського сві-
ту й допомагають глибше збагнути таку пізнавально непізнану ще до
кінця титанічну постать, як Скворода.

З.О.КАСПРИШИН

АСПЕКТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ / на матеріалі байок Григорія Сковороди /

Мова творів Григорія Сковороди, за образним висловом професора Ю.Ше гльова, являє собою "мовний Еверест", в ній органічно сплелися елементи церковнослов'янської, української, російської, латинської, грецької мов. Своєрідність мови поетичних і прозових творів українського філософа і письменника виявляються на рівні лексем, синтаксем, словоформ, в т.ч. дієслівних форм способів /родів/ дії як засобів вираження точності, виразності мови.

Зичиннення усього багатства форм способів /родів/ дії пов'язане з лінгвалізацією різноманітності вияву процесів, дій і станів об'єктивно існуючої матерії у її часових, просторових вимірах. Аспектологічний аналіз передбачає дослідження семантичної структури дієслів і формальних засобів її вираження у зв'язку з найтоншими відтінками безпосереднього вияву дії, яку вони позначають. Спосіб /рід/ дії вважають лексико-граматичною категорією дієслова, яка найповніше відбиває часові, кількісні та якісні ознаки дії. Змістова /семантична/ класифікація передбачає врахування часу, результату, кратності, інтенсивності та ін. ознак дії. Багатство класифікаційних ознак часто призводить до виділення різної кількості способів /родів/ дії у мовознавчій літературі. Найважливішими із них визнають: 1/ часові /початковий, обмежувальний, продовжувально-обмежувальний, фінитивний/; 2/ кількісно-часові /однократний, зменшувально-пом'якшувальний, багатократний, перервно-пом'якшувальний/; 3/ результативні /завершувальний, інтенсивно-результативний, нагромаджувальний, розподільний/.

Спостереження за мовою байок Григорія Сковороди показало, що способи /роди/ дії в них виявляються більш повно порівняно з сучасною українською літературною мовою. Так, у байці "Лаворонки" цікаво поєднуються форми дієслів різних способів дії. Своє вира-

ження вони знаходять серед дієслів доконаного і недоконаного виду в перевагою других. З формами дієслів недоконаного виду пов'язані багатократний, перервно-пом'якшувальний різновиди кількісно-часового способу дії, а також т.зв. статальний спосіб дії, що позначає постійний стан. Останній може виражатися: а/ дієсловом у формі інфінітива /літати/, для якого загалом не характерний зв'язок в часом та особов діяча. Часто такий інфінітив у реченні займає позицію другорядного члена, керуваного особово-родовою формою дієслова, напр.: "...у орлов черепахи літати учивались..."; б/ родовою формою дієслів минулого часу /сидіти, говорив/, напр.: "...молодой лаворонки сиділи недалеко того міста...", "...орел, о котором ты мит когда-то говорил...". Кількісно-часовий спосіб дії представлений у байці дієсловом учивались. Зміст байки зумовив виживання саме такої форми для позначення багатократної дії. Вона близька до сучасної російської форми типу хакивать. У сучасній українській мові значення багатократності пов'язане із зміною префікса адебільного, а не суфікса, пор.: покрикувати, по-стукувати. Близькою до аналізованої є форма кількісно-часового способу дії із значенням повторювальної дії видивал: "Я такой бистроты, шуму и грому никогда не видивал". Фінитивний спосіб дії пов'язаний з дієсловами окончила, просидя, сидела, оканчал. Вони позначають дію абсолютно завершену або таку, яка може бути завершеною за певних умов, замкнену у сфері суб'єкта: "Літатиме своє благополучно на камені окончила...". Формально виживаним на рівні суфіксів є зв'язувальний різновид кількісно-часового способу дії, що позначає дію, яка розгортається не на повну силу, напр. догадуєшся: "А почему ты догадуєшся, сынок?". Такі дієслова, як правило, утворюють співвідносні видові пари, пор.: догадуватися - догадатися, додумуватися - додуматися.

Мова творів Григорія Сковороди - це невичерпне джерело для лінгвістичних студій.

В. ТВАРДОВСЬКИЙ

ВІД СКОВОРОДИ ДО "РУСЬКОЇ ТРИЦІ"

Пістать Сквороди в українській літературі—одна в найбільш значних і привабливих ось уже на протязі кількох століть. Величезна заслуга Сквороди як письменника в тому, що він поставив питання про щастя для всіх людей. Особливо його ідеї дуже актуальні в час нашого духовного відродження, незалежності нашої України. Скворода вступив у літературу як перший ліричний поет України. Збірник його віршів "Сад божественних пісень" є глибока шира сповідь благородної, чутливої душі, літопис її складних внутрішніх переживань. При всій архаїчності /для нас, мови і структури віршів Сквороди, його лірика — видатне явище в тодішній українській літературі, а також і в наш час. Поет-борець за звільнення людини і розширення прав людської особи — незалежно від стану знаходить у собі здатність цінити, як ніхто інший до нього в українській літературі, красу звичайної природи і простого сільського життя, красу полів, степів, лісів, а також боротьби за волю, за свою державність

В протилежність своїм попередникам в українській літературі Скворода перший цілком свідомо і цілком позитивно поставився до джерел народної творчості. Цікаво, що Скворода не тільки сам звертався до творчості народу, але й радив виховувати на ній молодь, дітей. Скворода був одним із зачинателів громадської сатири в українській літературі.

Котляревський використав пісню Сквороди "Всякому городу" для сатиричного змалювання образу Возного в "Наталці Полтавці". Своєю геніальною сатирю "Сон" 1844 р. Т. Шевченко починає з акордів, які нагадують окремими образами і виразами сквородинську пісню. У вірші А. О. Козачковському "Шевченко сам згадує": "...Куплю паперу аркуш. І зроблю маленьку книжечку. Хрестами... І візерунками з квітками... Кругом листочки обведу. Та й списую Сквороду". Як перший український байкар, Скворода проторував шлях цілій плеяді представників цього жанру на Україні: Нахімову, Масловичу, Гулаку-Артемовському, Боровиковському, Гребінці, Шапкевичу, Глібову і всім "Руській трійці" та багатьом іншим.

Л. Бєстров

ОСМІСЛЕНІ ІНВАНТЕНІ ОБРАЗІВ У

ТВОРІВ Г. СКВОРОДИ

Передумовою виникнення у свідомості людини узагальненого, Інваріантного образу того чи іншого предмета закладені вже на першій стадії пізнання об"активного світу. Можливість виникнення Інваріантних образів предметів, вражень, уявлень про предмети, явища, дії підтримується цілим рядом особливостей психіки людини. Якщо природна людська мова є одним із засобів вираження знання про світ і сукупність уявлень про цей світ складає основу, семіологій "каркас" лексико-семантичної системи мови, то в "будові" мовної системи повинен діяти також принцип Інваріантності та інваріант узагальненої одиниці.

Уявляється, що поняттями Інваріантної одиниці змістовної сторони мови є слова, точніше опорні слова типу "щастя", "серце", "віра", "душа", "любов", "вічність" та ін., виявлені шляхом семантичної /а не літерального/ сприймання творів Г. Сквороди. Подібні Інваріанти легко вицлюються, що дає змогу зрозуміти загальну ідею в творах мислителя. Цілком нейтральні, на перший погляд, лексичні одиниці стають важелями філософського заглиблення в дійсність, а оригінальність світобачення автора виявляється в семантичних зміщеннях.

Такі Інваріантні образи трактуються в критичній літературі як символи, словесні образи. Символіка у Сквороди подана графічно /вмблами-малюнки/, а найбільше — письмово /слово/. Скворода робить такі висновки про символи:

а/ "Слово, Ім"я, знак, шлях, слід, нога, копито, термія — тілція ворота, що ведуть до нетілія джерела. Ато не розділяє слоносиліх знаків на плоть і дух, сой не може розрізнити між водою і землею.

загалі/, красот небесних і роси"/."Верблиці і Олянь", 20-та байка/.

б/ "Не велика потреба знати, від чого це слово родилось... а в тому лише сила, щоб знати, що через те ім'я означається?" /"Розговор о душевном мире"/. Отже, це говорить, що філософ надавав символів, його "силі" вирішального значення. Стиль філософського мислення Сковороди не можна зрозуміти, не беручи до уваги емблеми і символи, які визначають специфіку і виконують важливу функцію в його поезіях, байках, діалогах.

Відповідно до його вчення про дві натури - таїну, видиму, підлеглу і нетаїну, невидиму, домінуючу, розрізняються, на наш думку, рівні абстрагування. Можна було б припустити, що логічні одиниці видимої натури - системи одиниць рівня конкретних образів, а невидима натура /світ символів/ знаходяться на рівні уявлень, образів, ідей, тобто на рівні абстракцій. Такі образи, де представлена загальна ідея про якийсь фрагмент об'єктивної дійсності, наведемо ідеологемами /Л.П.Сохоловська/.

Розвиваючи цю думку, Ю.М.Караулов пише, що рівні "ярусів абстракцій", "увагальнення", "абстрагування" обумовлюють можливість розмежувати "концептуальну модель світу" і "мовну модель світу". Основним елементом мовної моделі є семантичні поля. Концептуальна модель складається з одиниць більш високих рівнів - надполей, які являють собою "константи свідомості". Про існування в нашій свідомості, а можливо, підсвідомості саме увагальнянних образів, символів, інваріантів свідчить не вніть загальних "ідей" в літературних та філософських творах Г.Сковороди.

С.КУТ

ПОЕТИЧНІ РОЗДУМИ Г.СКОВОРОДИ.

Будучи під творчим впливом своїх попередників, Г.Сковорода дотримувалася давніх традицій віршописання, продовжуючи їх використанням стилю, визначеного як бароковий. Таке художнє світосприйняття в чіткими баченням античності, в символах, алегоріями в роздумах найчастіше спонукають назвати поета видатним представником літературного бароко в Україні.

Повертаючись до особливо виразних форми поетичного бароко, Г.Сковорода освятив їх своєю глибокою філософською думкою, що якраз було великою новизною в літературі будь-якого часу. Таким чином Сковорода, як глибокий поет-мислитель, став одночасно практиком і теоретиком поетичного мистецтва в українській літературі.

І все ж таки, новозмістовані і високоідейні поетичні роздуми Г.Сковороди скоріше належать до нової української літератури, ніж до давньої. А втім, це є та межа, яку Г.Сковорода повністю не переступив, бо й далі живив застарілу мовну форму, тобто так звану книжкову мову. Ця мовна практика применшує силу образності саме віршованого твору-оригіналу /інакше при перекладах цужими мовами!/, гальмувала тогочасний літературний процес. Тому не він, а Котляревський став зачинателем нової української літератури.

Як український поет, Г.Сковорода викликав велике зацікавлення у тогочасній науковій Європі. Вказуючи на його філософські роздуми, дослідники звертали увагу на вірші, цитували їх окремі рядки. Щодо літературної спадщини, то вона подекуди представлена тільки віршами /з їх коментарем/, що є свідченням не творчої обмеженості, але найоригінальнішої вибіркової одиниці. Вірші Г.Сковороди - кращий виразник його таланту. За французьким словником Ларусса, у них "великий смак, велика краса форми та широкосядне

знаття, - якості дуже рідкі в той час у країні, в якій він жив"
/Ковалівський А. Легенда про Сковороду у французькому словнику.-
Червоний шлях.- 1923 р.- №1, С.226/.

Через оці гінальність своєї поезики Григорій Сковорода став
письменником світового значення.

На своєрідність думок Г.Сковороди характерно вказує його по-
етична теорія /"теорія і практика поезії", або "розвідка про поезію",
або ж "роздуми про поезію".../, яку можна вважати суттєво відмінною
від попередніх, бо вона основана "на природі сего /поетичного.-С.К./
искуства" /Г.Сковорода. Твори: У двох томах, т.2.-С.441/.

Можна вважати, що Г.Сковорода міг успадкувати окремі місця з
уже існуючих в Україні літературних теорій. Наприклад, з теорії
Г.Сломинського, де важливим було поєднання поезії і риторики /що
переважає і випереджає теорію М.Ломоносова/, - ознаки ще київської
шкільної поезики, яка, можливо, започатковується від західно-євро-
пейських підручників і т.д. Отже, можна говорити тільки про певну
залежність теорії Сковороди від староукраїнських її витоків /див.
докладніше: Маслюк В.П. Латиномовні поезики і риторики ХУП - першої
половини ХУІІІ ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні.
К., 1963/.

І теорія поезики, і самі вірші Г.Сковороди - це його роздуми:
структурно досконалі, народно зближені, глибокоідейні, виховні, які,
як вважало, творять весь обсяг новаторства Сковороди-поета, втримують
рівновагу між наукою і життям, античністю і сучасністю, філософією
і релігією у літературі.

Г.Сковорода - "геній рівноваги" /так називається вірш М.Філян-
ського про Сковороду. Див.: Червоний шлях.- 1926, №3/ двох етапів
розвитку української літератури - давнього і нового.

КОСМОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СВІТ У ПОЕТИЧНІЙ
ЗБІРЦІ Г.СКОВОРОДИ /САД БОЖЕСТВЕННИХ ПІСЕНЬ/.

Пророча постать Г.Сковороди у збірці "Сад Божественних пісень"
розкриває багатотяго внутрішнього світу людини, її смисл життя і
єдності з природою. Свою назву вірша "Сад..." поет-філософ прагне
підкреслити зв'язок своїх поезій з народними уявленнями про світобу-
дову на основі міфологічно-релігійних традицій світового і ук-
раїнського фольклору і мистецтва.

У вірші "Ой ти, птичко жолтобока" Г.Сковорода стверджує свій
скромний життєвий ідеал - образ зеленої верби над чистою водою:

А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко,
Видно воду аж до дна.

Пошук душевного спокою гармонійно звучить у єдності з приро-
дою. Філософська ідея одухотворення матері-землі засіяна зернами
святого письма із Біблії. Поет нагадує сучасникам, що безодня ду-
ху /бездуховність/ може бути заповнена тільки глибиною самого духу,
бо це невіддільний дар у світі:

Взойди, о дух мой, на горы, где правда живет свята,
Где покой, тишина от вечных царствует лет...

Це свята країна Божественного саду-раю, до якого вічно праг-
нуть людський розум і гаряче серце. Вони до неба проростають
мисленним деревом пізнання, тягнуться до божого світла, до сонця:
Душа людини тоді розцвітає, як зелений сад весною:

О Боже мой, ты мне - град.
О Боже мой, ты мне - сад.
Невициность мне - то цветы,
Любовь и мир - то плоды.

Душа моя есть верба,
а ты еси ей ода.

Природа веде не тільки поета до мудрості... За ним пішли до світла і краси його сучасники і нащадки. Бо то дорога до частя. Філософська тема його творів про частя надзвичайно припала до серця народу. В одній з пісень Скворода звертається до птахів, до мудрих книжників із питанням "Де частя у світі?" Проте відповіді не отримавши, він сам сказав:

Частя нет на земле, частя нет в небе,
Не заключилось в угле, ниде искать треба.

Бо частя, як і мудрість, не пов'язане з місцем і простором. Це символічне дерево світопізнання. Воно у свідомості людини, у її думі і серці. Частя дістається працею розуму і духу, чесністю і благородством.

Дуже цікавий космологічний світ цього Божественного саду, бо в ньому дерево життя стоїть, а тінь його /цебто речі/ то народиться, то зникає. Цей початок вічності у різні часи мав свої різні символи - як коло, куля, круг, око. Але ці образи не мають ні початку, ні кінця, як і безмежний світ. На цьому видому початку вічності стверджена уся Біблія, бо сказано: "в початку було слово, і слово було к Богу і Бог був слово". Отже, слово було в світі, а не на його початку. Побудована на такому початку книга стала сама Богом. Біблія є маленький богоподібний світ у Всесвіті...

Г.Скворода глибоко знав народну творчість і мистецтво української культури, розумів народну міфологію. Тому його збірка "Сад Божественних пісень" поєднує в своїх поезіях релігійно-міфологічні істини дерева життя у Божому саду-світі.

Г.Скворода зв'язав свою поезію до небес тому, що по-людськи розумів "дерево життя" як символічний символ у тварах і в часі сегоднішньому. Речі сегоднішні...

Л. КЛІЩ, Л. МАКСИМІВ,
О. ГУЦУЛЯК

ГРИГОРІЙ СКВОРОДА В ОДІНІ СЕРГІЯ БУРЕМОВА

Сергій Буремов, відомий український науковий і політичний діяч початку ХХ ст., автор "Історії українського письменства" охарактеризував Григорія Сквороду як "самородного українського філософа" і зазначив, що він мав колосальний вплив на українське громадянство кінця ХVIII - початку ХІХ ст. Вплив цей виявлявся у поєднанні етичної науки і самого життя, тобто все, до чого залюбки і чого навчав Григорій Скворода, знаходимо у його власній особі. Для більшості оточуючих "філософ" був "ходячим академієм", по поставав перед своїми слухачами у протії селянській свиті, з торбою за плечима, фопілок та посохом-патарпаев у руках на шляхах, роздоріжжях, ярмарках, у бідняцьких хатах, під церквами, в аудиторіях. Слухачі самі знаходили його і навіть деякі заможні прихильники кликали філософа через газети до себе, щоб послухати його мудрі слова. Він обіщував Україну, Росію, побував у Європі, мавчи у грудях "серце громадянина всемирного", в той час залишався все ж патріотом своєї землі, що мудрість своєму народові, будучи своєрідною протилежністю забутого вже його час попередника - Івана з Вінниці, який у своїх посланнях в Україну, однак, зазначав, що "... народу я не знав, бесідов з ним не спілкувався і на очі не здибувався... Чому мене чекають?... По за привід - народні страсті і якого народу, не можу зрозуміти...".

Тому логічним є той вплив, який здійснив Г.Скворода своєю творчістю на засновників нового українського письменства. Особливо були популярними праці Г.Сквороди "Наркио или Разглагод о том: Узнай себя", "Разговор дружеский о душевном мире", "Гена Лотова", "Васни Харьковския", "Сад Божественных песней". І це далеко не повний перелік. Характерним, зазначає С.Буремов, є для "філософа" стихічне, просте життя, котре переважає суєтняве. Власне в такій атмосфері кристалізується у "філософа" думка про частя, духовне задоволення у праці і добрі. Так, Скворода - "філософ без системи", його науку можна характеризувати

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА Й СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА

У пошуках раціональних шляхів створення сучасної української національної школи варто звернутися до педагогічних ідей Г.Сковороди. "Пізнай себе!" – головне кредо його філософської педагогіки. Воно спонукає до утвердження престижу українських дисциплін у національній школі України. Нам імпонує державницька позиція Г.Сковороди і відстоювання ним єдиної державної української мови на Україні.

Якщо виходити з творчень Сковороди, то сучасна українська національна школа мусить мати адекватну цій системі національного виховання, спрямовану на формування українця, відданого Божої й Україні. Проти злочинницьких замахів на українське шкільництво з боку московських та інших колонізаторів він постоював принцип природовідповідності.

"Котен повинен знати свій народ, – вчив Сковорода, – і в народі пізнати себе. Якщо ти українець, так будь ним! Якщо ти поляк, то будь поляком. Чи німець ти? Будь німцем. А може француз? Будь французом. Чи татарин? Будь татарином. Усе добре на своєму місці і в своїй мірі, і все прекрасне, що чисте, природне, тобто не фальшиве".

Г.Сковорода гнівно таврує ренегатів, перевертнів і конформістів, тих українців, хто третирує своє рідне, українське, зневажливо ставиться до українського народу, відрікся від української мови, цурається народних звичаїв і традицій. Таке ставлення до свого рідного, національного він називає протиприродним, диким. Кожна дитина найкраще росте і розвивається, коли навчально-виховний процес відбувається рідною /материнською мовою, а атмосфері рідної культури, а виховується національною вдачею ук-

ми філософськими течіями як Сходу, так і Заходу. Але дійсною системою у Г.Сковороди існує. І не захована вона де-інде, а лежить на поверхні, як "каміння просто неба". Стержнем його системи є фраза "познай себе", похідними від якої є допитливий розум і зразкове життя, породжене любов'ю до природи, ненавистю до зла і послухом Божественному. Звідси й погляд на людину як поєднання поверхневого з внутрішнім. "Етичним гедонізмом" називає С. Б'рємов Сковородинську філософію, суть якої полягає у сфері етичного вчення. Кілючим є погляд на життя як балансування між особистим життям і громадянськими завданнями. І саме цєю, останньою позицією, говорить С. Б'рємов, а "не своєю філософією й не своїми літературними, до того ж невисокої вартості у творчості цікавий нам тепер Сковорода". Вата гуманіста полягає у отаменні до рідного краю й народу: "Сковорода і словом, і ділом доводив, який дорогий йому той народ...". Гро-в'яючи, що "барство умножь, будто простой народ есть черный, видится мне смешная", мислитель запитує: "И как на утробы черного народа вчлонялись белое господы?"...

Науку Г. Сковорода вважав основою народної доброти: "знання.. воляно переходить на весь народ". І Сковорода ніс знання своєму народові. І не біда, говорить С. Б'рємов, що писав він книжною мовою, щастя – то його мова діждала до серця послідовників, які своєю творчою активністю заперечили його афоризм: "мир ловил меня, но не поймал". І надалі кожним новим поколінням світ буде знову і знову намагатися "ловити" дух філософії Григорія Сковороди.

ратівської дитини. дим стається реальний засіб бездуховності й національному вігілізмові, забезпечується єдність, невступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх.

У навчанні й вихованні дитини треба зважати на її природу, потреби, здібності та інтереси, бо "виховання впливає з природи", що є "найкращий учитель". Навчена педагогічна позиція Г.Сковорода органічно зливається з висуною й науково обґрунтованою ним ідеєю "спорідненої праці", що зобов'язує до трудової діяльності за покликанням, до диференційованого навчання учнів. Не менш важливою для сучасної української національної школи є виконана Сковородою орієнтація на виховання українських патріотів, інтелектуальної еліти нації.

Оптимально національна школа на Україні запропонує при навчанні і вихованні родинно-громадсько-психічного виховання. Г.Сковорода вважав батьків першими вихователями дітей, найкращими їх учителями. А тих, хто ухиляється від цього найпершого обов'язку, перед Україною, називав "напівбатьками" й "напівматерями", порівнював їх з вузлами, що підкидають яйця в уні гнізда.

Г.Сковорода високо цінив учителів, які зміють збудити в своїх учнів інтерес і жадуче прагнення до знань, розвивають свідому ініціативу, творче мислення, виробляють вміння вчитися. А на це здатні педагоги теорети, професійно компетентні, які люблять дітей і бажають їм щасливої долі, успішно трудяться на благо України.

Час невпинно йде вперед. Цілком можливо, що не на всі складні питання сучасного життя школи Г.Сковорода дає нам готові відповіді. Бачо в ній неодмінно знаходимо могутній потенціал своєї думки і мудрі застереження від хибних кроків.

Таким чином, Г.Сковорода нині разом з нами у відродженні й ребудові сучасної української національної школи як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави. Маємо побудувати її власним розумом і власними руками, на власний український манір, на ґрунті передових вітчизняних педагогічних здобутків та творчого використання найновіших зарубіжних візирів.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ Г.С.СКОВОРОДИ

В основі цього філософського твору "Диалог. Имя ему - потоп емин" Г.С.Сковорода, підсумовуючи найголовніші свої ідеї, сформулював концепцію трьох світів і двох "натур" з яких вони складаються. Перший світ, макрокосм, за словами вченого, "єсть всеобщий и мир обительный, где все рожденное обитает. Сей составлен из безчисленных мир-миров и єсть великий мир". Другий світ - мікркосм, тобто людина. І третій - світ символів (Біблія, міфологія, тощо). Всі три світи складаються з двох "єдино составляющих естеств, называемых матеріа и форма". Другою тріадою є єдність Землі, неба і Сонця і третьою - єдність тіла, розуму і серця.

Виходячи з цих концепцій, Сковорода так визначав основну мету виховання: формувати особистість великого благородного серця. Концентрами педагогіки великого мислителя були природа, сім'я і суспільство. Він вважав, що природа є б'юму начало і що виховання впливає від природи, яка впливає в серце насіння багої волі, що помало-помалу, вгостаючи без перешкод, приводить до того, що людина самовільно і добровільно робить все те, що святе і угодне перед Богом і людьми. Природа в ім керує, навчає і виховує людину.

Центральним осередком виховання, на думку вченого, є сім'я і головним божим обдаруванням людина обдарується саме через батьків, які мають "благо родить и благо научить". Якщо ж хтось цих двох обов'язків не виконує, той не є батьком дитини.

ні, а винуватцем вічної погибелі. Во ніщо кращим не є, ніж благо виховання: ні чин, ні багатство, ні милість вельмож. Ні прізвисько:

Сковорода, як і Коменський, виходячи з природовідповідності виховання, розумів роль вихователя, як "служителя природи". Розкриваючи роль батьків у вихованні, він підкреслював: "Он родил мнѣ крила, а я сам научился лѣтать... Он только часто отсѣкает мнѣ волчцы, разумѣе, поступки мои, не сличны благодаренію, ордает бесѣдою, оживляющего ко благодарности". Тобто український мислитель вимагав також самовиховання, активної діяльності вихованого, його участі в суспільній праці.

Характерною рисою смислу життя Сковорода вважав необхідність пізнання власної сутності. Самопізнання має допомогти людині вибрати рід занять і спосіб життя, відповідний природним силам і здібностям. "Споріднена праця" в концепції вченого – одна з найважливіших етичних категорій.

Особливого значення надавав Сковорода вихованню вдячності, як однієї з умов досягнення щастя. Він закликав дитину вчитися вдячності, бо ця наука є дочір'ю її природи. "Благодарность же есть твердь и здравие сердца, пріемлющаго всё во благо и укрепляющагося... Вона есть дух чистый, тихий, благодушный, благовоный, весна и ведро свѣтлаго смисла".

Надзвичайно актуальним в період становлення національної системи виховання є висловок Сковороди про роль народності в формуванні підростаючих поколінь. Він наголошував, що "правильне виховання криється в природі самого народу як вогонь і світло в крамені".

Використання ідей Сковороди у справі виховання молоді – невичерпне джерело для національного шкільництва.

Г.СКОВОРОДА ПРО ПРАЦЮ ТА ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Велику роль у розвитку розуму, в становленні в людині певних якостей Сковорода відводив праці, в якій бачив основу не лише інтелектуального розвитку людини, але й її моральності.

Ідея трудового виховання як основи виховання доброчинності, висловлена Сковородою з традицій народної педагогіки, дістає в нього дальшого розвитку. Просвітитель не тільки і не просто реалізував народний ідеал виховання в праці, а й збагатив його. Шукаючи відповіді на цю проблему, поставлену самим життям, характеризує всю творчість Сковороди. Він вважав, що справдне людське щастя полягає не в грошах, не в "доходном містѣ", "прибыльном завданіи" чи "знатном домі", не в чинах, утіхах тощо, воно – в єдності самопізнання, істини і праці. Найголовніше джерело щастя – корисна для суспільства діяльність, праця, виконання обов'язку перед батьківщиною.

Видатний філософ не осуджував достатку як результату власної трудової діяльності людини, але пристрасно картав привласнення чужої праці. Він оспівував вільну працю, бо бачив в ній істинну людську радість, основу всього життя. Він писав, що "труд есть живий и неуспынный всей машины поток, покоем походит совершенное творку своему венец радости". Розглядаючи працю як природну необхідність і джерело існування людини, Сковорода закликав виховувати у дітей любов до праці, презирство до неробства.

Висвітлюючи свої погляди на навчання дітей і вказуючи на безперервний зв'язок цього процесу з вихованням, Сковорода наголошував, що навчання творить прекрасні речі тільки на основі праці, підкреслюючи цим необхідність пов'язання засвоєння знань з практикою з життям.

Визначаючи принцип "ородності" /природовідповідності/ як сер-

цезину виховного процесу, видатний педагог вважав, що однією з важливих засад трудового виховання є природа людини, її задачки до чого чи іншого виду праці. Необхідно, твердив Г.Сковорода, розкрити насаперед "сродность" людини, тобто її схильність до певного виду діяльності, праці. Першорядним завданням трудового виховання він вважав підготовку до спорідненої праці. Він гнівно засуджував тих, хто не живе за "сродность": "Храше бути талановитим горшколіпом, ніж бездарним письменником", стверджував мислитель - педагог.

Сформульований Сковородою принцип "сродности", що впливав і з ідей народної педагогіки, ліг в основу його педагогічних ідей про значення народознавства у трудовому навчанні і вихованні дитини. Як справжній народний педагог, втілюючи в життя ідей народності науки, Сковорода рекомендував широко використовувати у навчальній роботі з дітьми елементи народної педагогіки, пов'язаних з трудовими традиціями й звичаями. Особливо виділяє він приказки й прислів'я, у яких засуджуються ліниві й легковажні люди, що беруться за роботу, до якої не підготовлені і не спроможні її виконати: " Не буде риба раком ", " Назаввся грибом - лізь у мошки ", " На ловах звір біжить ", " Всяка пташка своїм кльвом живе ", " Спокій воду п'є, а неспокій - мед ".

Підкреслюючи роль трудового навчання у виховному процесі, Г.Сковорода рекомендував використовувати тексти цінних і повчальних казок, високо цінувати виховну роль байок, які порівнювали з сатирічеськими настановами та повчаннями, співів, музики, вважаючи, що це не лише засоби для розваги, а й полегшення у праці, сценарії ігор та іграшки, що має для дитини велике виховне значення.

Це, безперечно, був новий, глибоко прогресивний підхід Г.Сковороди до розв'язання корінних питань педагогічної теорії і практики.

ЗНАЧЕННЯ ТЕОРІЇ "СРОДНОЇ" ПРАЦІ Г.СКОВОРОДИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Встановлення незалежної Української держави, демократичне перетворення суспільства можливі без глибоких змін у ставленні до праці, а, значить, в трудовому вихованні учнів, їх професійній орієнтації. І тут запорукою успіху є вибір професії, без якої дитина не розкриє своєї природи, свого і утрішнього таланту. Важливий внесок у розвиток цієї ідеї вніс відомий український філософ Г.Сковорода.

Філософ-гуманіст шукав відповіді на питання, поставлені самим життям. Він переконався, що Істину і правду треба шукати не в абстрактних роздумах, а в служінні, просвітницькій і виховній діяльності.

Становить людину в суспільстві, за переконанням філософа, можливо вкначатися не родоводом, багатством або чинами, а "сродность" під якою він розумів природний нахил до праці, здатність людини виконувати ту чи іншу роботу.

Праця самою природою призначена супроводжувати людину все життя, вона є потребою кожної, не похованої неробством людини. Але праця "сродна", а не будь-яка. Вибір завять поупереч "сродности" ні до чого привести не може. "Некоторий молодчик, - писав Г.Сковорода, - був моим учеником. Ребенком подлжно рожден к человекулюбви и дружбе, рожден все честное слышать и делать. Но не рожден быть студентом. С удивлением осаждал я о его остолбенелости. Но так только он обратился к механике, так всех вдруг удивил своим понятием без всякого руководителя".

Підчиною того, що люди часто обирають "не сродну" їхньому природному нахилу праці, є бажання будь-якою ціною отримати більше матеріальних благ, здобути гучну, хоч і мідну славу. Нестримна

... до нагромадження багатства, прагнення зайняти невідповідне
стями місце в суспільстві ведуть до соціальних катаклізмів. "Не-
на" праця руйнує людське суспільня, завдає величезної шкоди су-
спільству.

Не можна не помітити раціонального змісту і важливого значен-
ня вчення Г.Сковороди про "сродну" прац. Незважаючи на істотні обме-
женості, які пояснюються умовами, історичною практикою, теорія "срод-
ності" правильно фіксувала кричущу розбіжність між формально вико-
нюючим тією чи іншою людиною роботою і справжніми її можливостями.

Г.Сковорода був переконаний, що принцип "сродної" праці пов-
нен лежати в основі суспільного ладу. Повсюдно втілення і дотримання цього
принципу є єдиною умовою забезпечення таких відносин у майбутньо-
му суспільстві, які згідно з раціоналістичними настановами просвіт-
ницької філософії повинні забезпечити торжество вищої моральності,
миру і любові між людьми.

Процес становлення національної школи неможливий без запровад-
ження диференційованого і індивідуального навчання. Одна із сторін
процесу - трудове навчання і професійна підготовка учнів. Втілення
теорії "сродної" праці Г.Сковороди в життя змушує нас змістити погля-
ди і по іншому підійти до трудового навчання школярів із врахуванням
їх природовідповідності і вікового стану.

Загальноосвітні навчальні заклади мають можливість наділяти
учням як загально-трудова, так і професійну освіту. Для цього сього-
дні існують загальноосвітні школи, ліцеї, гімназії, спеціалізовані
школи та школи з поглибленим вивченням окремих предметів, авчально-
виробничі комбінати з широким спектром професій, професійно-технічна
училища, які починаючи з середньої шкільної ланки здатні забезпечити
крім загальноосвітньої і професійну підготовку школярів.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г.СКОВОРОДИ

В усіх цивілізованих державах зміст освіти відображає культурно-
історичні та духовно-національні традиції свого народу. Те, що в Украї-
ні почався наступ на історичне безпам'ятство, а то і відверте яни-
чарство, оз. чає, що й ми хочемо побудувати цивілізоване суспільство,
виростити і виховати молоде покоління гідним свого народу, і його
традицій, покоління, яке б зуміло не тільки освоїти досвід минулого,
а й збагатити його власними зверненнями.

Особливо гострою на сьогоднішній день є проблема моральності,
пробудження в наших зачерствілих душах таких моральних якостей, як
доброта, любов один до одного, повага до старших, чесність.

Тому звернення до педагогічної спадщини одного з найосвічені-
ших людей XVIII століття, філософа, літератора і педагога Г.Сковороди є
невипадковим. Великий мислитель високо підносив людину, її розум, а
освіту і виховання вважав основою суспільного добробуту і моральності.
В його повчаннях, сповнених мудрої простоти і доступності, розрахова-
них на допитливу природу молодої людини, знаходимо глибокі роздуми
над вічними категоріями буття, що покликані формувати ідеальну, гар-
монійну особистість. А це в розумчій Г.Сковороди-людина з високо
розвиненим інтелектом, морально чиста, добра, вдячна людина, фізично
міцна, багатор, стійка, відважна і вольова в боротьбі за народне щастя.

Отже, вважачи першим об'єктом виховання розум людини, він проте
зазначав, що самі по собі знання ще не уберігають від пороків. І для
їх подолання потрібне добре серце, тобто висока моральність: "Кая пол-
за ангелскій язык без добряя мысли? Кий плод тонкая наука сердца бла-
гаго? /1, 496/. Тому правильне виховання - в єдності істини і добродес-
ності, знань і високих моральних поривань.

першочерговим завданням в моральному розвитку особистості Г.Сковорода вважав виховання у дітей такої якості як "благодарність", бо "Благодарность же есть-твердь и здравіе сердца /1, 498/, в основі якої лежить Ідея "сродности": вдяч. Ість-дочка людської природи.

Одним із головних критеріїв моральності підростаючого покоління великий філософ вважав рівень розвитку дружніх стосунків з іншими людьми, які базуються на любові і доброзичливості. Він перелічує цілий спектр гармонійного поєднання якостей, які становлять основу шляхетної дружби: "По-перше, "сродність душ", спільність духовних та ідейних інтересів /1, 163/; По-друге, спільність та співучасність у часті та горі /2, 358/; По-третє, такі чесноти, як ширість, відвертість, справедливість, побожність; По-четверте, ласкавість, згода; По-п'яте, чесність, незлісованість /2, 263/; По-шосте, спільна праця; По-сьоме, краса; По-восьме, сама любов" /2, 358/. Актуальний він і сьогодні, коли ми прагнемо відтворити нашу духовність, створити національну систему освіти і виховання підростаючого покоління.

Адже саме цей вік є вирішальним етапом становлення, коли формуються суто людські якості; сприймати світ через добро, мислити творчо, бути ширим до людей, усвідомлювати себе і своє призначення на землі.

Отже, ми високо оцінюємо те непересічне явище в нашому минулому, що його позначено йменням Г.Сковорода, і беремо з його духовного спадку те, що може послужити добру сьогочасному.

1- СКОВОРОДА Г. Твори в двох томах. -К., в-во АН УРСР, 1961. -Т.1.

2- СКОВОРОДА Г. Твори в двох томах. -К., в-во АН УРСР, 1961. -Т.2.

Н.ПОБОЙНА

ТЕОРІЯ "СРОДНОСТІ" Г.СКОВОРОДИ - ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Педагогічна діагностика ще формується сьогодні як наукова дисципліна. Тому і не дивно, що існує ряд її визначень і підходів до трактування основних базових понять.

Для розробки теоретичних проблем педагогічної діагностики доцільне використання досвіду, накопиченого в різних галузях діагностичної діяльності: медицині, психології, соціології та ін.

Дослідження проблеми педагогічної діагностики як наукової дисципліни, на нашу думку, необхідно проводити в трьох напрямках: 1/ теоретико-методологічний аналіз педагогічної діагностики як специфічного виду пізнання; 2/ характеристика педагогічної діагностики як практичної діяльності та наукової дисципліни; 3/ місце педагогічної діагностики в системі освіти та профорієнтації.

У педагогічній літературі є ряд різних трактовок поняття "педагогічна діагностика". Так, німецький вчений К.Й.Клауер вважає, що "педагогічна діагностика є сукупність пізнавальних зусиль, що служать прийняттю актуальних педагогічних рішень". У сучасній німецькій педагогіці / Г.Хартман, Л.Мауерманн / в цілому існує єдність у розумінні сутності та завдань педагогічної діагностики. Вона трактується по-перше, як засіб оптимізації процесу індивідуального навчання; по-друге, як засіб забезпечення в інтересах суспільства правильного розподілу результатів навчання; по-третє, як засіб зведення до мінімуму помилок при переведенні учнів з одної навчальної групи в іншу, при направленні їх на різні курси та виборі спеціалізації навчання. Таким чином, педагогічна діагностика в розумінні німецьких педагогів служить в основному дидактичним дослідженням і використовується для вдосконалення навчального процесу та отримання допомоги для прийняття

індивідуального рішення / К. Інгенкамп /.

Аналіз сучасної педагогічної літератури останніх десятиліть свідчить, що в ній завдання та призначення педагогічної діагностики трактуються ширше / Кочетов О.І., Кобзар Б.С., Коломінський Я.Л., Поташник М.М., Скульський Р.П., Макарова Л.І./.

Вона розглядається не тільки в дидактичному аспекті, але і як за іб оптимізації виховного процесу, безпосередньо не пов'язана з навчальною діяльністю та навчальним процесом.

Педагогічна діагностика несе в собі глибокий особистісний зміст: вона служить процесу самопізнання, грає провідну роль у професійному самовизначенні.

По своїй суті педагогічна діагностика сягає у далеку давнину. Вона існувала стільки ж, скільки вся педагогічна діяльність. Об'єктом виховання завжди була дитина, яку природа наділяє тими чи іншими задатками, які в свою чергу, при сприятливих умовах та різнобічній діяльності здатні розвинути в здібності, а не оприяло б становленню яскравої особистості. Однак не можна розвинути в дитині те, що не закладено природою.

Фундаментом для обґрунтування таких наукових постулатів, як принцип культуровідповідності та принцип природовідповідності в освіті, є теорія "сродності" Г.Сковороди. Він вважав, що головним з даним виховання є розвиток природних нахилів та здібностей людини, формування і готовності до праці згідно з нахилами дитини з її "сродністю". Саме природна охильність, "сродність дитини і людини" є "матір'ю" виховання і науки, "Учителькою" і "провідницею" педагога і вихователя.

Педагогічна діагностика чітко орієнтує вихователів на діагностичне вивчення всіх індивідуальних властивостей дитини з тим, щоб на її об'єктивній основі будувати ту чи іншу технологію виховання у відповідності з природою дитини.

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ІДЕЇ ТВОРЧОСТІ Г.С.СКОВОРОДИ

Проблеми етнічної психології як науки про психічну своєрідність людей, що належать до різних етнічних об'єднань, різноаспектно розкриваються в багатьох ^{ТВОРАХ} Г.С.Сковороди. Він добре знав і розумів психологічну своєрідність українського народу, особливості його світоприймання, мислення, багатого духовного світу. Саме знання українського народу, особливостей його душі дозволило мислючелєві започаткувати таке унікальне ~~явище~~ в українській психології явище, яке увійшло в історію під назвою "бітособії серця". Під серцем мислитель розумів позасвідоме, а скоріше, як зауважив Д.Чижевський, "надсвідоме" в духовній структурі людини. "Для нього /тобто Сковороди - О.Х./, - зазначає Чижевський, - центральне в людині не її "теоретичні", "пізнавчі" здібності, а більш глибоке за них емоційно-вольове яство людського духа - "серце" людини. Із серця піднімається, виростає і думка і стремління, і почуття".

Глибоким психологізмом українського народу, що ґрунтується на народних звичаях, найкращих трудових і культурних традиціях, рідній мові і релігії наповнені твори Г.С.Сковороди. Розглядаючи "серце" як основу душі народу, він в українському менталітеті підкреслював перевагу емоцій і почуттів над раціоналістичним. З його легкої думки і по сьогоднішній день особливість вважають притаманною рисою українців.

Однією з етнопсихологічних ідей Г.С.Сковороди є природне право людської особистості на гідний її спосіб життя. Саме звідси випливає його ідея природовідповідного /"сродного" за Сковородою/ виховання. Розкриваючи дану ідею, видатний мислитель використовує притаманні саме українському народові поговірки і приказки, про що він пише: "Я и сам не люблю превратной маски тех людей и дел, о коих можно сказать малороссийскую пословицу: стучит, шумит, гремит... А что

"Кобеля мертва голова бежит" /Г.Сковорода. Твори в двох томах, К., 1961, С.101/.

У вжитку Г.Сковорода є й інші перлини творчості, істина яких пере-
пірена тисячолітньою практикою: "Не той батько, до народив, а той, що
до ума довів", "Умів народити, уміє і навчити", "Назвався грибом -
лізь у кошик", "Сонця мішком не зловиш" та ін./Там же. С.517-519/.

Найбільш важливою національною ознакою кожного народу є його
мова. Саме в ній проявляється внутрішня самотність етносу, душа
народу. До душі Г.Сковорода вивчав, пізнавав, мандруючи по Україні.
"В селі Ровенках прекрасну слухав я пословицу сію: "Не євши легче,
повеши - лучше", - пише він у притчі "Убогий дайвороню".

Для підтвердження національної своєрідності українського народу
він використовує поговорку "Всякая птичка своим носком жива" /Там
же. С.519/, а також українські дитячі ігри-пісеньки /"Соловечку свет-
ку..."/, пікаві і повчальні казки. В "Есянях харьковских" як і в по-
говірках та притчах, відчувуються характерні риси української душі:
скромність і простота, намагання проникнути думкою в глибину явища:
"Не любя мне сія пустая надменность і пыная пустошь, а люблю тое,
что сверху ничто, но всередине чтось, снаружи ложь, но вчутьр истина".

В есені "Ворона і чиж" глибокий етнопсихолог і гуманіст говорять:
"Сердше и вразы человеческія, кто он таков, свидетельствовать должны,
а не внешнія качества. Древо от плодов кознается" /Там же, С.72/.

Баснями, притчами, піснями Г.Сковорода засуджує не властиву україн-
ському народові нестримність, верхоглядство і проголошує справжні іде-
али у війні - "честь, мир и любовь" /"Колеса часова" /, "любо-
жить", "лучше мне сухар с водою, нежели сахар с бодом" /"Чиж и цапля" /,
"Кто родился к тому, чтоб нечестью забавляться, тому приятнее жить
в полях, рощах и садах, нежели в городах" /"Орел и совола" /.

Г.С.Сковорода високо цінив освіченість, милосердя, доброзичливі-
сть, правдолюбність. Сьогодні його спостереження, гадки, ідеї є важ-
ливо цінним акцентом для формування національної свідомості
українців.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.С.СКОВОРОДИ В ХАРКІВСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ.

Педагогічні ідеї і практична учительська діяльність Г.Сково-
рода в Харківському колегіумі дають багатий матеріал для розкриття
його філософських, соціальних і педагогічних поглядів.

З появою в 1759 р.Сковорода на посаді вчителя поезії в коле-
гіумі посилюється боротьба з середньовічними традиціями у викладач-
ні наук. Від свого нового вчителя учні почули "протинне тому", тобто
протилежне тому, до їх вчили раніше.

Від своїх попередників Сковорода відрізнявся глибиною знань
і самостійністю мислення. Це викликало повагу до нього як серед ба-
гатих викладачів, так і керівництва колегіуму, зокрема єпископа Іо-
асафа Миткевича. Про останнього Сковорода говорив, що "єв архіерей...
був пастыр освічений, лагідный, милосердный, незлобивый, правдолюбивый".

У Сковороді єпископ Миткевич бачив людину, яка, посівши керівні
становище в колегіумі, могла б позитивно впливати на весь навчальний
процес. Він сподівався, що Сковорода в майбутньому міг би навіть очо-
лити колегіум чи принаймні стати префектом. Тому він з добрих намі-
рів запросив філософа вступити до чернецтва. Спрага в тому, що, за
існуючим правилом, викладачами колегіуму могли бути тільки духовні
особи. Однак Сковорода категорично відмовився від запропонованої
"честі" і заявив: "Хіба ли хочете, щоб і я збільшив число фарисеїв?
Іх є хирно, пийте солодко, олягайтесь пещно і монашествуйте!"

Після цієї розмови Сковорода відмовився від роботи в колегі-
умі і поселився в сесті друзів в с.Стариці біля Бєлгороду. Через
рік керівники колегіуму, розуміючи, якого вчелого вони втратили, не
ставлячи перед ним попередніх вимог, запросили Сковороду повернутися
до колегіуму і запропонували йому читати дисципліну на вибір, на що
той дав згоду. Викладаючи синтаксис і грецьку мову, вичетний просві-
титель розгартнув широку роботу серед молоді, згуртуовує навколо

з здібних учнів. Крім навчання, він наполегливо дбав про їх естетичний розвиток. Однак інші підтримувані владою вчителі стали вороже ставитися до Сковороди, всіляко відвертати від нього учнів, розмовляти і навіть бачитися з ним. Тому живі бесіди з учнями філософ змушений був замінити листуванням. Свідченням цього можуть бути листи до М. Ковалинського, які проливають світло на характер впливу вченого на молодь. У своїх листах Сковорода намагався прищеплювати чинам любов до античної літератури, філософії, посилавчись на кращі зразки латинських письменників, мудрі думки античних філософів.

Значне місце в системі педагогічних поглядів Сковороди відігравало сократівське "пізнання самого себе", яке український філософ по-своєму розкрив як джерело щастя. "Пізнати себе - значить знайти в собі природну схильність до творчості в тій чи іншій галузі". Лист у злагоді з природою і є, на думку філософа, найбільше щастя. З ідеї щастя і випливало розуміння Сковородою виховного ідеалу. Виховання, вважав філософ, має сприяти набуттю щасливого суспільства, де "не будет вражды и раздора, не будет разнствія". Такі погляди Сковороди, звичайно, викликали осуд з боку "власть прецедатих". Тому вони використовували різні форми боротьби проти нього. Це привело до того, що він в 1764 р. змушений був залишити колегіум.

Після чотирирічної перерви в педагогічній діяльності Сковорода в 1768 р. знову повертається читати курс добронравія в додаткових класах. Мислитель продовжує пропагувати ідеї вічності матерії, щастя на земному, закликає будити народ від сну. Молодь захоплювалася цими ідеями, а керівництво колегіуму плело тенета, щоб звинуватити філософа в єресі. В 1769 р. Сковороду "за підриєв основ церкви і держави" було звільнено з посади викладача. У зв'язку з цим він вирішив остаточно покинути педагогічну роботу в навчальних закладах і обрав такий шлях у житті - став мандрівним філософом, народним учителем і співаком.

ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗБІРКИ Г. С. СКОВОРОДИ
"САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПѢСНЕЙ".

В особі Григорія Сковороди українська культура має оригінального мислителя і письменника, пристрасна думка якого не бажала і не могла миритися з несправедливою, ворожою людині соціальною дійсністю.

Сковорода зробив істотний внесок у скарбницю вітчизняної культури. Він писав пісні і музику до них, вправно грав на музичних інструментах, малював, а головне - створив численні літературні і філософські твори. Його спадщина належить до визначних надбань вітчизняної прогресивної культури XVIII ст., а його ім'я посідає помітне місце в ряду видатних діячів минулого, які збагатили філософську думку та художню літературу України.

Основа літературної спадщини Сковороди становить два збірники, прозовий /"Басни Харьковскія"/ і віршовий /"Сад божественных пѣсней"/.

Аналізуючи зміст та сюжети "Сада Божественных пѣсней" можемо спостерігати, що в цих піснях Григорій Сковорода немов розвинув, надавши їм віршованої форми, свої богословсько-філософські ідеї. Кожна пісня має якусь провідну ідею, думку, взятую з Святого писання. І сам Сковорода не даремно називав їх "Садом Божественных пѣсней, прозябавшим из зерн священного писания". Щоб дати поняття про ці духовні пісні Сковороди, наведемо кілька типовіших та вдаліших зразків. Ось зразок пісні про спокій:

Оставь, о дух мой, вскоре все земные места,
Взойди, дух мой, на горы, где правда живет святая,
Где покой, тишина от вечных царствует лет,
Где блещет та страна, в коей неприступный свет.

У 9-ій пісні Григорій Сковорода закликає до ідеалу волі та простого життя, ця пісня має автобіографічний інтерес: "Так и мне вольность одна есть нравна и беспечальный, препростый путь; се моя мера в житиі главна, весь окончится мой циркул тут". На цей самий мотив натрапляємо ми в одному вірші 14-ої пісні.

Ціла низка віршів /16,17,19/ має ліричний характер та мале настрої автора: "Прошли облака. Радостна дуга сіяет. Проща вся тоска. Свет нам блистает. Прощай, о печаль". Також є і 29-а пісня, де змальовано внутрішню душевну бурю автора.

Любов до природи та бажання відшукати спокій сільського самотнього життя – ось мотиви 13-ої пісні, в основі якої лежить текст з Пісні пісень: "Приди брате мій, водворимся на селі... Тамо роди тя мати твоя". Цей вірш цілком автобіографічного характеру. На ці самі мотиви /бажання піти геть від міського гомону, жити серед сільської тиші/ написано і 12-ту пісню:

О дуброва; о свобода. В тебе я начал мудреть,

До тебе моя природа, в тебе хочу и умереть.

Ця найулюбленіша тема своїх філософських трактатів – щастя життя просто та тихо – розвинув Г.С.Сковорода і в одному з найкращих віршів, що він написав, наслідуючи народну поезію – 18-й своїй пісні. Ідея опокійного життя розвинута також і у 24-ій пісні, про яку сам автор говорить, що ця пісня "римського пророка Горация, перетолкована малоросійським діалектом".

... Вас Бог одарил грунтами, но вдруг может то пропасть,

А мой жребий з голяками, но Бог мудрости дал часть.

Отанній рядок має, безумовно автобіографічне значення: Г.С.Сковорода обрав собі життя бідака, але був щасливий, відчуваючи свою мудрість, або краще сказати, свій потяг до неї.

МУЗИЧНА СПАДЩИНА Г.СКОВОРОДИ

Діяльність видатного філософа, оригінального вільнодумного мислителя, мандрівного вчителя, поета, музиканта, громадського діяча Григорія Сковорода оцінюється з індивідуально-естетичного погляду корисною для суспільства ширістю його мотивів, вагов та г личністю провідної думки. Його мотиви високі, підносяться над особистими і приватними інтересами, перейняті добротою до людей, особливо трудового народу; він іде на жертви, віддає всі сили, здібності, енергії, як справжній громадський діяч.

Г.Сковорода – дитина свого віку й свого соціального оточення, діяльність якого припадає в тяжкий період для України – дворянсько-кріпосницьку добу.

Питання про музичну спадщину Г.Сковорода мало вивчено, проте дослідження показали, що музика в його житті відігравала велику роль. До неї поет звертався протягом всього свого життя, вона мала великий вплив на його творчість. З дитинства складав пісні, музику до них, вправно грав на багатьох інструментах /сопілці, бандурі, лірі, цимбалах, дудці/, мав чудовий голос. Через пісню Г.Сковорода підтримував тісні зв'язки з народом, що і є причиною незвичайної популярності поета-музиканта серед простого люду. В своїх піснях немовби висловлює народний погляд на вади тодішнього суспільства, приєднуючи до нього свій власний голос.

На поетичну творчість Г.Сковорода великий вплив мала пісня, як жанр. Підтвердженням є збірка "Сад божественних пісень" яка витяє своїм корінням в далеку історію староукраїнської по-

зіУ і грецької міфології. Музичні мотиви присутні в кожній піснi "Саду", які Скворода співав під власний супровід.

Найпопулярніша пісня з цієї збірки /Ю-а/ "Всякому городу нрав и права", яка увійшла до галицьких пісень Вацлава з Олеська та Меготи Паулі, а також неорігiново записана відомими етнографами різних періодів /Срезневським, Івановим, Благим/ як народна. В піснi змальовано Харків і тодішню Слабожанщину після того, як її життя було перебудовано на нові загальнооріські форми у той перехідний час. Мабуть через свій сатиричний зміст стала такою популярною і іменувалася серією сліпців-сандуристів і лірників Сквородинської думові і поалмою. Піснi Григорія Савича справили таке сильне враження, що досить було поету проспівати не свою, а яку-небудь пісню, що була йому до вподоби, як у народній пам'яті вона залишається як "Сквородина" і мандрувала з його ім'ям. Серед них: "Ах ушли мои лета", "Пастыри милы". Він автор кантат, пісень "Стоит явор над водою", "Ах поля, поля зелены", "Ой ты, птичко жолтобоко".

Завдяки своєму музичному таланту Г.Скворода в своїх піснях зміг показати цікаве з'єднання шкільних та народних елементів, штучної та народної музики, з перевагою в останній церковних мотивів. Тому часто його авторські піснi нагадують народні колядки, псалми.

Творчість Г.Скворода залишила вагомий слід в професійній музиці, в українському письменстві XVIII-XIX ст., в творчості І.Котляревського, С.Гулака-Артемовського, П.Літки, Т.Шевченка, П.Куліша, М.Висенка.

ВОКАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ Г.С.СКВОРОДИ І ЗВ'ЯЗОК ЇЇ З МУЗИЧНИМИ ТРАДИЦІЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Знайомлячись з життєвим шляхом Г.С.Сквороди, можна визначити основні етапи формування і зростання його як музиканта, прослідкувати впливи на його пісенну творчість фольклорних та міських вокальних жанрів, які становили певну традицію музичного життя українських міст. В дитинстві - замилювання українськими народними піснями і чудовим співом, захоплення грою на сопілці, яка супроводжувала його все життя, а в роки навчання в сільській школі та Київській академії - хоромим і сольним співом визначили музичне призначення таланту Г.Сквороди. Завершивши свою музичну професійну освіту в придворній співацькій капелі /1742-1744 рр./ і повернувшись в академію, Скворода починає писати канти, псалми, піснi, брати участь у постановках лялькового театру "Вертепу", поповнювати репертуар лірників та кобзарів.

Пісенна творчість Г.Сквороди ніколи не була мистецтвом української аристократії. Її зміст, викривальні мотиви спрямовані проти панівної моралі, що становило основну причину того, що вона не друкувалась за життя поета, але надовго запала в душу простого люду.

Вокальна творчість Г.Сквороди спирається на традиції, закладені як в народно-пісенній творчості, так і в духовній професійній музиці та в міському музичному побуті.

З українського пісенного фольклору у поета-музиканта спостерігається образність ряду його пісень, ритміка й розмір його віршів, вживання постійних епітетів і метафор. Важливу роль при

цього грає стиль поетичного слова, оснований на народно-українському діалекті, який відзначається самобутньою "співучою" лексикою. Це зумовило велику популярність в народі його пісенно-поетичного збірника "Сад божественних пісней".

У вокальній творчості Г.Сковорода зустрічаються жанри, які вже побутували в музичному середовищі. Це духовні пісні /"Херувімська"/, поєми /"Об смертному часу", "Ах, ушли мої лета"/, стихіри, що співалися на літургії, духовні партесні концерти тощо. Зв'язки з вокальними жанрами, які були розповсюджені в міському побуті, прослідковуються в піснях Г.Сковорода, присвячених ліричним темам, змальованню природи та її краси, тобто тематиці, яка розроблялась в українській ліричній поезії ХУІІ ст. і визначила основний зміст таких вокальних жанрів міського побуту ХУІІ-ХУІІІ ст., як кант і лірична пісня з інструментальним супроводом, яка близька за своїми стилістичними ознаками до народної пісні. Відомі канти Г.Сковорода: чотириголосий кант-колядка "Ангели, снижайтеся" №2 в І частини "Вертепу" /4 пісень "Саду"/, триголосні канти "Ах, счастье, счастье, бедное, злое" та "Ах ты, свете дестный" та ін. В деяких піснях органічно поєднуються інтонації народних наспівів з метро-ритмічною структурою танцювальних побутових жанрів. Так, наприклад твір "Пастыри мила", який вирішений в жанрі хорового діалогу, є пісню з вертепної драми.

В особі Г.Сковорода поєдналися різні таланти - поета, філософа, композитора, виконавця-професіонала. Його поетична творчість нерозривно поєднана з музикою, бо свої вірші він складав як музично-поетичні твори. В його вокальній творчості не тільки втілені кращі традиції українського музичного мистецтва ХУІІ-ХУІІІ ст., але й виражені нові тенденції і намічені шляхи подальшого розвитку таких нових жанрів вокальної творчості, як сатирична пісня та українська пісня-романс.

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Г.С.СКОВОРОДИ

Григорій Савич Сковорода є одним з найбільш видатних постатей серед діячів української культури ХУІІІ століття. Численні опоглади сучасників, перші біографії філософа, дослідження творчості поета-мислителя, народні перекази й напівлегенди вчав о змальовувуть його і як талановитого музиканта. Вони незаперечно свідчать, що одним із основних засобів спілкування Г.С.Сковорода з народом була пісня - думка й слово, підолане й зрилене мелодією, музикою.

Незважаючи на дуже важливе значення вивчення зв'язків творів маэстра з народними традиціями, зокрема, музичними, ця проблема залишається мало дослідженою. Питань, пов'язаних з цією темою, принагідно торкалися П.Т.Житецький, М.І.Костомаров, О.О.Потебня, І.І.Срезневський, М.І.Сумцов та ін. Порівняно більше, але далеко недостатньо, уваги питанням зв'язків творчості Г.С.Сковорода з народними музичними традиціями приділяється в працях сучасників. Про це свідчать деякі відомості в курсі "Українська народна творчість /том 1/. Окремі спостереження та міркування з цього приводу знаходимо також у П.М.Попова та П.К.Яременка.

У своїй різнобічній діяльності і творчості мислитель не віддалявся від народу, а йшов до народу, ділився з ним своїми думками, ірїями, водночас черпаючи з народної скарбниці теми, ідеї, образи, художні засоби. Син співучого українського народу, він грав на кількох музичних інструментах: сопілці, флейті, скрипці, гусях, бандурі та вєславився як автор і виконавець пісень. Григорій Савич був не тільки видатним філософом і письменником, а й одним із перших українських композиторів, сам творив мелодії до

їх віршів.

Зміст пісень Г.С.Сковороди - одна з головних причин того, що вони не проливали в кола аристократичної інтелігенції, не друкувалися за життя автора, зате надовго запали в душу простого люду та набули широкої популярності. Чуляки, бурлаки, селяни, міщани, козаки, лірники й бандуристи стали носіями, пропагандистами його творів, "розсіяли" їх по всій Україні, де вони звучать ось уже понад два століття в народному репертуарі.

Вплив народних музичних традицій найбільшою мірою позначився на відомих піснях "Ой ти, птичко жолтобоко", "Ах поля поля зелені", "Пісня про Правду" та опіваній усіма бандуристами і використаній І.П.Котляревським для сатиричної характеристики Возного пісні "Всякому городу нрав і права".

Ті твори, в яких славетний майстер звертався до народних джерел, характеризуються відходом від книжної фразеології, наближенням до джерел мови тогочасних народних творів. Сама це полегшувало перехід деяких з його пісень у народну творчість. Сприяла цьому й їх надзвичайна музикальність, мелодійність, наявність народнопісенних образів і мотивів. Невмиручість музичної спадщини Г.С.Сковороди слід помислити на численні варіанти цих пісень у народному побуті, в рукописах і навіть у рукованих збірниках кінця ХУ століття. Не слід випускати з уваги також незліченних переопісів мотивів та мелодій автора в багатьох пізніших піснях та романах, наприклад: "Де ти бродив, моя доле" М.Л.Кропивницького, "Із-за гори кам'яної" В.І.Заремби тощо.

Григорій Савич Сковорода жив у старому світі, але завжди озвучив словом і ділом прагнув до світлого майбутнього рідного народу, з яким завжди був разом.

Н.ТОЛОШНЯК, Т.ДОСКУТОВА

ПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ Г.С.СКОВОРОДИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЇ ЛІРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХУ ст.

У розвитку камерної вокальної музики другої половини ХУ ст. значне місце належить Г.С.Сковороді - видатному українському поетові, філософу, просвітителю, музиканту.

Сковорода був не тільки філософом, а й видатним музикантом і композитором свого часу. За життя його пісні були широко відомі, їх виконували мандрівні студенти Київської академії, лірники і бандуристи, числені учні вченого, поета. Проте він не залишив нам власноручних записів своїх музичних творів. Однак його пісні, віднайдені у збірниках, дають змогу робити висновки про тематику, жанри, мелодико-інтонаційні джерела творчості Сковороди. Музику він вважав одним з форм вираження прогресивних соціальних ідей.

Пошуки істини, протест проти соціальної несправедливості - ці мотиви звучать у філософських трактатах, притчах, байках, віршах Сковороди, в його музично-поетичних творах - кантах і піснях.

Текстовий збірник "Сад божественних пісней" є важливим джерелом для вивчення пісенної творчості Сковороди. В ньому зберігся основні тексти його пісень і кантів. Серед них велику групу становлять алегоричні пісні з яскравою соціальною спрямованістю /"Ой ти, птичко жолтобоко", "Стоить инор над водою", "Ох, счастье, счастье", "Ах ти, свете лестный"/, чисто сатиричні /"Всякому городу нрав и права"/, пісні про швидкоплинність життя і невблаганність смерті /"Ах, ушли мои лета"/. За життя Сковороди його пісні не друкувалися. Лише деякі з пісень компо-

78
Зитера знаходимо тепер у рукописних збірниках кінця XVIII- початку XIX ст.

Розгляд мелодій сквородинських пісень дає змогу виявити їх стильові риси: домінуюча роль тексту, конструктивна виразність, стримано-ліричний тон висловлювання, декламаційно-наспівний тип мелодики, обмеженої вузьким діапазоном, ритмічна рівність, показ мелодії в її повному звукоряді, тяжіння до діатоніки при частій перемінності ладу, замилювання гармонічним мінором.

Творчість Сквороди глибоко пов'язана з фольклорною сферою, що безперечно відбилася на зворотному процесі – фольклоризації сквородинських пісень. Так, пісні Г. Сквороди використовувалися у музично-театральних виставах вертепу, виникнення якого, в свою чергу, пов'язане з культивуванням нових жанрів вокальної музики, зокрема сольної пісні з інструментальним супроводом.

У своїй творчості Скворода поєднує стильові засади, поширені в західноєвропейській гомофонно-гармонічній музиці /підкорення мелодики вимогам гармонічних норм/ з особливостями вітчизняного вокального мистецтва /декламаційність, ладова перемінність, метро-ритмічна розкутість, пластичність мотивів/.

Г. Скворода дав новий напрямок побутовій пісні, звільнивши її від захаращення віджилими образами-канонами, схоластичними прийомами церковної музики, розширив рамки світської любовної лірики і створив зразки лірики громадянської, філософської, пейзажної, навіяної картинами величної природи. Він прямував шляхами створення життєво-правдивих художніх образів, зрозумілої народові національно-виразної музичної мови, що сприяло розвитку професійної камерно-вокальної лірики.

О. Шуляр

Музика у творчому становленні Григорія Сквороди.

Визначне місце у пантеоні української філософської, музичної, літературної та педагогічної класика належить видатному мислю, філософу, музиканту Григорію Савичу Сквороді. Його творче ім'я міцно утвердилося на одній з найвищих охочих духовної культури України.

Сьогодні сучасному читачеві, особливо молодому, маловідоме це романтичне ім'я – Григорій Скворода, а тим більше його літературно-творча діяльність кінця XVIII століття. Однак, якщо філософська та літературна частина його творчості більш-менш відома і опублікована, широко досліджується і популяризується, то музичні надбання досі маловідомі і вивчення їх тільки починається. /Л. Махновець. Григорій Скворода. – К., Наукова думка, 1972/.

Однією з прич. і такого стану музичної спадщини Г. Сквороди є те, що більша частина музичних творів його до нас не дійшла, а ті, що відомі, – зашифровані або ж трансформовані у народні пісні і завняли суттєвих змін у бік спрощення і найбільше пристосувалися до народних форм /"Всякому городу нрав и права", "Ой ты, птачко желтобоко", "Стоит явор над водою"/. Проте і ті, що дійшли до нас мають неабияке виховне значення для відродження національної свідомості народу.

Показовим для нас є те, що Григорій Скворода з ранньої юності серйозно потувався до літературної та музично-педагогічної діяльності. Ще дитиною, в рідних Чорнухах на Полтавщині, маленький Григорій слухав натхненні народні думи та героїчні козацькі пісні з уст мандрівних ліриків та кобзарів, навіїв українського духу, давньої державної величі та глибокої народної музичної культури. Ці, найперші в ранньому дитинстві спілкування з народно-поетичними

ли, лишили в душі Григорія глибокий слід, і їхній відгомін час від часу проривається не тільки в мандрівному способі життя, гордому та незалежному характері, любові до волі, але й у творчості, насамперед у піснях циклу "Сад божественних песней".

Істотне значення для творчого становлення Г.С.Сковорода мав його природний чудовий голос і неабиякий композиторський хист.

Він вільно володів скрипкою, бандурою, сопілкою, флейтою, але й вправ також на досить складному музичному інструменті-органі. Особливу пристрасть він мав до флейти і сопілки, яка його супроводжувала протягом всього мандрівного життя.

Ще перебуваючи у стінах Київської академії Григорій Сковорода зарекомендував себе блискучим співаком з унікальним голосом. Це дало йому змогу потрапити до царської "півчої капели", в яку набирали виключно талановитих і з відмінними голосовими даними дітей та юнаків. Тут він проявляв себе як композитор, складаючи голос духовного співу "Іже Херувими", що звучав по сільських церквах України. Крім того Григорій Сковорода написав також веселі й благочинні співи "Христос воскрес" та Великодні Ірмоси "Воскресний день", що вживалися по всіх церквах України та Росії замість давнішого сумного ірмосийного співу. Ці ірмоси повсюдно називали сквородинськими.

Великою популярністю користувалися в той час мелодійні духовні пісні, створені Г.Сковородою у Київській академії. Найчастіше це були його власні мелодії і тексти, які не були введені до церковного співу, а виконувались келіно. Ці пісні Григорія Сковорода українські сліпці /лірники, кобзарі, бандуристи/ під назвою "Сковорodinські веснянки".

Такою чиною життєдіяльність Г.Сковорода – унікальне джерело і могутній засіб виховання студентів педагогічних вузів. Вона акцентує вищі духовні цінності людини, які ми прагнемо передавати молодому поколінню майбутніх учителів.

Г.С.Сковорода і музика

Видатний український мислитель, філософ і поет Г.Сковорода був і прекрасним музикантом, співаком і композитором. Великий інтерес, що виявляв Сковорода до музики протягом усього життя до музики, про місце цього виду мистецтва у творчій діяльності поета зафіксовані у його літературній та епістолярній спадщині, в біографічних нарисах та спогадах сучасників. В його творах нерідко зустрічаємо художні образи, тісно пов'язані з музикою. Всі притчі, наприклад, насичені текстами пісень різного змісту і характеру. "Притча, наречена Еродія" закінчується піснею "Соловечку, сватку, сватку!". Притча "Грань архистатига Михайла з сатаном" супроводжується піснею на протязі всього твору. Глибоке знання мистецтва Сковорода виявляє і в притчі "Убогий Жайворонок".

У своїх літературних творах поет найчастіше згадує або описує хоровий спів, виявляючи глибоку обізнаність з цим виконавським жанром. Ще з дитинства Сковорода виявляв нахил до музики і пісні. Здіюності ці були помічені і в Київській академії, де він вчився, і у придворній співацькій капелі, де він перебував у 1741-1744 рр. І дослужився до звання придворного уставника, тобто керівника, заспівуча хору. Як свідчать біографи Сковорода, він грав на кількох музичних інструментах, зокрема на сопілці, скрипці, флейті, бандурі.

Музику він використовував і у своїй педагогічній діяльності. Навчав співу по нотах і використовував для цього супровід музичних інструментів.

Композиторська діяльність поета проявилася як у галузі побутової світської музики, так і церковної. Для пісень він найчастіше використовував власні вірші, особливо із збірки "Сад божественних пісень". Срезневський писав про те, що Сковорода склав голос духовної пісні "Іже херувими". Музичний стиль співу – оригінальний, тісно пов'язаний з українським фольклором, особливо з міськими побутовими піснями. Автор співу вільно володів композиторською технікою того часу рівня. "Херувимська" вражає гармонічною красою, сміливими, але м'якими модуляціями, майстерною свободою голосоведення. Не один твор Сковорода, названий його біографами, знайдено серед рукописних нот бібліотеки Володимирського собору м. Київ. Йдеться про "Канон Насхи", аранжований уже в ХІХ ст. хором диригентом і композитором Надежденським. У Сковорода були і інші духовні твори – концерти, стихіри, псалми, канти, які за свідченням сучасників виконувались

час літургії. Мелодії сквородинських пісень, кантів були записані від народних виконавців - кобзарів, лірників, і дійшли до нас в обробці композиторів пізнішого часу.

Про одне з джерел формування мелодики Сквороди можна говорити про кант, що був жанром, дуже поширеним у XVII-XVIII ст. У своїй музичній творчості Скворода використав особливості цього жанру, його інтонаційні риси, мелодику, метроритм, структуру. В характері канта витримані його пісні "Всякому городу нрав і права", "Ой ти, птичко жолтобоко". Звичайно, тут більше відчувається вплив жанру не в його старій, архаїчній формі, а в близькому до пісень-романсів вигляді. Як відзначив Грінченко, це був період формування пісні-романсу, одним з джерел якого був кант, а Скворода був одним з творців нового жанру. Саме сквородинські канти послужили зразком для пісень-романсів, які пізніше були використані Котляревським в "Наталці-Полтаві".

Аналіз музичних творів Сквороди свідчить про те, що видатний філософ-гуманіст, поет і музикант був цілісною особистістю у всіх сферах своєї творчої діяльності. У музичних творах на світські і духовні тексти відбилися його погляди, світогляд. Прославлення праці, розуму, честі, краси природи, її пізнання - усі ці теми проймають не тільки поезію Сквороди, а й музику. Його філософські погляди на світ, на тогочасне суспільство знаходять відображення в різних його музичних жанрах, особливо в сатиричних кантах.

Музична творчість Сквороди - показова для того етапу розвитку української музики, її вивчення допоможе глибше зрозуміти різноманітність самого митця, для якого філософське і художньо-естетичне світобачення було єдиним у своїй основі, нерозривним цілим.

Г.С.СКВОРОДА В ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯН

Г.С.Скворода вивчав Історію України і тісно поєднував з нею свою творчість. Він цікавився життям народів інших країн, зокрема, слов'ян. Так, Г.С.Скворода під час своїх подорожей, крім Австрії, Угорщини, Італії, відвідав Словаччину, Польщу. У Трнавському університеті Г.С.Скворода слухав лекції.

Знання зарубіжних мов допомогло йому познайомитися з життям, побутом і культурою різних народів. Перебування за кордоном привело Сквороду до висновку, що крізь, як і на Україні, простий народ пригнічувався. Зокрема, у Словаччині він спостерігав за життям українців, які були обмежені в правах.

Скворода різко викривав тогочасний соціальний гніт слов'ян, якни, як про це він стверджував, виявлявся в тому, що крізь багатому кланяться, а бідного зневажать, бездарність поважають більше за розум, блязнів загороджують, а заслуга живиться милостиней, розпуста ніжить на м'яких пуховинах, а цютливість заперта в темниці.

У Польщі, Словаччині та інших країнах Скворода переконався, що українці зазнавали і національного гніту. Їх економічне становище було значно складнішим, ніж у корінних націях. До того ж вони були позбавлені можливості розвивати свою рідну мову і літературу, мати національні установи тощо.

Скворода негативно ставився до полонізації українського народу, яка була яскравим вираженням тодішньої політики польської держави.

Однак, особливою непримиренністю виявився Скворода щодо ворожої українському народові політики царської Росії. Відомо, що в 1741-1744 рр. Скворода служив у придворній капелі в Петербурзі і неодноразово побував в інших російських містах. Це посприяло фор-

ванню його поглядів на Імперську політику російського царяму щодо тодішньої України. Сковорода нещадно критикував царську владу, її несправедливі суди, від утисків яких особливо страдали українці. Його турбували спасування у 60-80-х роках ХУІІ ст. царськими властями реентів місцевого самоуправління на Україні і узаконення тут кріпосного права, які ще більше ускладнили життя її народ.

Разом з цим, не зважаючи на жорстоке переслідування української культури і утиски її діячів російським царизмом, прогресивна громадськість Росії високо цінила творчість Сковороди і виявляла інтерес до його літературних і філософських творів. Підтвердження цього була зповідь О.Я.Ефименка про Сковороду як мислителя, з якою вона виступила в 1894 р. в одному з тодішніх московських наукових товариств. Відомо також, що твори Сковороди високо цінив І.М.Толстий.

Слід також відзначити, що і формування Сковороди вплинули досягнення в галузі науки і культури славянських країн. Водночас під його впливом відбувалося творче зростання їх вчених і діячів культури. Так, Сковорода високо цінив польського астронома Міколая Коперника - основоположника геліоцентричної системи світу. Він не зазнав позитивного впливу творчості видатного чеського педагога-гуманіста і прогресивного діяча Яна Амоса Камемського, з яким зв'язується у поглядах на формування творчих здібностей людини. На Сковороду також вплинув і М.Козачинський, який писав філософські твори сербською мовою і будив у сербів національну свідомість. Творчість Сковороди за його життя користувалася великим успіхом у Біларусі і сприяла формуванню її діячів культури.

Твори Сковороди тепер перемадаються в різних країнах і досліджуються їх вченими. Це ще раз підтверджує значення творчої спадщини великого українського мислителя для різних народів.

І.С.СКОВОРОДА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ І.І.СРЕЗНЕВСЬКОГО

Ізмаїл Іванович Срезневський зробив значний внесок у вивчення літературної і філософської спадщини Г.Сковороди. Росіянин за походженням він виявляв інтерес до історії та культури українського народу.

На основі народних легенд і переказів про українського письменника-філософа ХУІІІ ст. Г.С.Сковороду, зібраних в 1833 р. в с.Барварівка на Дніпрі, він написав "Рассказы инока Симеона Аварянского". Рукопис статті був доповнений окремими фактами з життя Г.Сковороди українським прозаїком І.Квітков-Оснот"яненко, батьки якого добре знали філософа. Зокрема, текст був доповнений розповіддю про музичну творчість Сковороди. Саме з цими доповненнями стаття зі значними цензурними куптурами й переробками та під зміненою назвою вийшла у світ /И.Срезневский "Отрывки из записок о старце Григории Сковороде" / Утренняя звезда. кн.1.,-л., 1833/1834/, с.67-92/.

Уважне вивчення творів Сковороди і спогадів про нього дозволили І.І.Срезневському зробити деякі висновки про світогляд українського письменника-філософа. На його думку, для Сковороди характерні містицизм і "дух сатиризму", який породжений часом, коли жив вчений. /"Отрывки из записок о старце Григории Сковороде" - с.88/.

У статті І.І.Срезневського знаходимо уривки з сатиричного трактату Сковороди "жана лотова" та філософсько-етичного трактату "Начальная дверь ко христіанскому добронравію". Саме цей твір, стверджує вчений, був, нібито, причиною усунення Сковороди від читання лекцій у ларківському колегіумі.

Це не єдина праця І.І.Срезневського, присвячена Сковороді. Він у 1842 р. на сторінках "москвитянина" опублікував "Начальную

ко християнському добронравію", а у "Молоднику" помістивши їх із писем Г.С.Сковороди" і уривки з трактату "Израилскій Мудрости" та сім листів письменника /6 із них адресовані Я.Правецькому/. Молодик на 1844 год. - Харьков, 1843. - с. 234-242/. Ці листи, та ще 9 листів з архіву Срезневського, які опублікував пізніше син вченого В.І.Срезневський /Бібліографія. - 1894. №1. - с. 1-10/, цікаві для дослідників тим, що розкривають філософські судження Сковороди і розповідають про роботу над твором "Жена Лотова".

Публікуючи уривки з листів Сковороди, вчений намагався привернути увагу дослідників до епістолярної спадщини, в якій знайшли відбитки головні думки автора, що займали його розум і серце.

На сторінках "Молодика" І.І.Срезневський вступив в полеміку з О.Хиждеу з приводу його праці про Сковороду, яка з'явилася в 1835 р. в "Телескопе"; дорікаючи автору за кілька розвідок про поета-філософа та ініціатора нездійсненого 2-томного видання його творів за нецесить сумлінне ставлення до джерел і фактів.

Ще у І.І.Срезневського належить перший художній твір, присвячений українському письменникові і філософу - оповідання "Майор, майор". Джерело цього оповідання встановити не вдалося, та немає сумніву, що воно написано відповідно до народних уявлень про Сковороду, але завдяки І.Срезневському набрало досить вірогідного звучання.

Образ поета-філософа змальований таким, яким його знали сучасники.

Після публікації оповідання І.І.Срезневський продовжує працювати над ним. Він записує спогади про Сковороду, сподіваючись використати їх у ширшому епічному творі, який він намір надрукувати в "Молоднику". Про це дізнаємося з листа Костомарова до редактора видання І.Ведького від 6 січня 1844 р. Проте на четвертому випуску припиняється видання "Молодика", а тому задум написати повість про цю колоритну постать ХІІІ ст. залишився нездійсненим.

Г.СКОВОРОДА В ДОСЛІДЖЕННЯХ АКАДЕМІКА Д.І.БАГАЛІЯ

Як стверджує сам Д.І.Багалія вивчати спадщину Сковороди він почав у 1883 р. перша відома на сьогодні публікація дослідника про Сковороду появилася у 1888 р. У ній було надруковано лист харківського міщанина Харківської губернії Ф.В.Кремни до П.С.Ерменка про можливість українського філософа в селі Пан-Іванівці на Харківщині, з якого Д.І.Багалія зробив висновок про те, що "пам'ять про Сковороду не змерла досі в народі".

У наступних двох публікаціях, присвячених Історії Харківського краю, Д.І.Багалія характеризував життя і особ. філософа у тісному зв'язку із суспільно-історичними обставинами ХІІІ ст. на Україні.

З 1893 р. Д.І.Багалія став систематично збирати рукописи Сковороди. З його ініціативи в квітні 1893 р. Харківське Історико-філологічне товариство вирішило до 100-річного ювілею від дня смерті Сковороди зібрати і видати його твори.

Відшукані Д.І.Багалієм у різних куточках Імперії (Москва, Петербург, Київ та Харків) твори Сковороди були ним відреконструйовані і видані цим товариством у 1894 р. Це, як вважав І.В.Іванько, було "першим науковим виданням основних творів Сковороди..." (Іванько І.В. Філософія і стиль мислення Г.Сковороди. - К., 1961. - С. 6). Невговець Д.І.Багалія підготував і другий том відшуканих рукописів Сковороди, який, однак, не зміг видати.

У промові, виступивши на засіданні Харківського Історико-філологічного товариства 13 листопада 1894 р. з нагоди вшанування 100-річного ювілею пам'яті Сковороди Д.І.Багалія характеризував його вчення як філософсько-релігійне.

У 1895 р. Д.І.Багалія видав дві розвідки про Сковороду, в яких навів нові факти з життя філософа. Його творчість Д.І.Багалія розглядав не тільки в спеціальних працях. Елементи світогляду Сковороди

вжеди він характеризує в дослідженнях в Історії України, Харкова, Харківського університету.

Усе життя дослідник збирав першоджерела і в тому числі архіви, які б мали змогу об'єктивно вивчати Сковороду не лише як філософа, але і письменника, педагога. Цікаві факти в житті Сковороди Д.І.Багалія вичищував у листах до Г.П.Данишевського А.Л.Метлинського, М.О.Максимовича, В.Ярославського, К.С.Аксакова, І.С.Аксакова. Він використав свідчення про Сковороду його сучасників: педагога і журналіста І.П.Вернета, засновника Харківського університету В.Н.Каразіна. У 1911 р. на виставці, присвяченій пам'яті М.І.Костомарова, Д.І.Багалія вичищує лист, написаний рукою Сковороди.

Характерною рисою наукового стилю Д.І.Багалія є докладний аналіз біографічного матеріалу про Сковороду, який має місце в спеціальних великих працях про філософа. Характеризуючи Історіографію сквородизнавства Д.І.Багалія відзначив те нове, що вносить ця Інший дослідник, вивчаючи творчість Сковороди. Це, зокрема, помітно в праці Д.І.Багалія, підготовленій на відзначення 120-річчя від дня смерті Сковороди (1914 р.) та ін.

У радянський час Д.І.Багалія завершив багаторічне дослідження життя і творчості Сковороди. В опублікованій у 1918 р. монографії "Історія Східської України" він присвятив спеціальний розділ Сковороді.

До 200-річчя від дня народження Сковороди, яке українська громадянська візначала в 1922 р., Д.І.Багалія підготував капітальну монографію "Український мандрований філософ Гр.Сав.Сковорода", в якій узагальнив усе, що було зроблено науковцями у дослідженні спадщини мислителя.

Висновки академіка Д.І.Багалія про вчення Сковороди послужили основою для подальших досліджень його творчості.

Г.С. СКОВОРОДА І ПИТАННЯ ПРАВОВОГО НАВЧАННЯ І ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.

Творча спадщина Г.С.Сковорода є актуальною і для вирішення сьогоденних проблем відродження та зміцнення української державності, серед яких одне з провідних місць займають питання правопорядку, на якій правомірної поведінки якнайширшого кола суб'єктів правових відносин у всіх без винятку сферах державного, суспільного життя.

Досягнення необхідного рівня правомірної поведінки всіх суб'єктів правовідносин є неможливим без їх правового виховання і правового навчання і безопірним є те, що розпочинати правове виховання і навчання членів суспільства, як суб'єктів правовідносин, необхідно якомога раніше. Для цього є край необхідним є цілісна і наскрізна система правового виховання і правового навчання, якої, на жаль, зараз немає і якої не в повній мірі передбачає Закон України "Про освіту".

В сьогоденних суспільно-політичних, економічних умовах відродження української державності правове виховання повинно займати одне з чільних місць, а разом з тим, перегляду повинні підлягати його концептуальні положення, в основу яких варто покласти пріоритетність світоглядних засад та їх узгодженість з державотворчими процесами в Україні.

Досягнувши та забезпечивши організаційно-методичну єдність та узгодженість між різними ланками правових процесу стане можливим не тільки значно підвищити його ефективність, відповідно і рівень правопорядку в державі, суспільстві, але й це ж дасть реальну можливість на більш якісному рівні проводити підготовку фахівців для всіх сфер державного, суспільного життя і в першу чергу – в ланках державного управління.

Отже, на порядок денний виступає актуальність питання про готовку в сучасній Україні професійних державно-управлінських кадрів, які б відповідали кращим вимогам світових стандартів і були б адаптивними вільно орієнтуватись у правовому, політико-економічному просторі та ефективно впливати не тільки на суспільно-політичні, економічні та інші процеси всередині держави, але й на міждержавному рівні. Без сумніву, що такими професійними фахівцями повинні, в першу чергу, бути юристи.

Значне збільшення в останні роки в Україні кількості державних і недержавних навчальних закладів різного профілю і рівня, що взялися за підготовку спеціалістів-юристів, безумовно є явищем позитивним, поскільки сприятиме більш швидкому заповненню явно недостатньої кількості правовознавців і, відповідно до цього, більш ефективному правовому забезпеченню взаємозв'язного кола суспільних відносин, хоча якісні показники підготовки професійних юристів в таких навчальних закладах багатьом будуть кращими в силу цього ряду об'єктивних та суб'єктивних причин.

Разом з тим, саме збільшення кількості навчальних закладів і навіть підвищення якості їх діяльності по підготовці спеціалістів ще не в змозі вирішити весь комплекс існуючих в цій галузі проблем. Необхідним є розширення сітки спеціалізації в самих навчальних закладах і в першу чергу в тих, які, маючи потужний науково-педагогічний потенціал, є базовими в державі. Значну роль у підвищенні якості підготовки юридичних кадрів адатна відіграти свої позитивну роль поступатова їх підготовка, в організації її структурі якої базовим є комплекс: правова ліцей – правовий коледж – юридичний інститут. Така тріада адатна не тільки забезпечити необхідну високу якість знань спеціаліста та практичних навичок, але й, що є не менш важливим, сформувати особистість спеціаліста-правознавця, готового виконувати найскладніші завдання в сфері державно-правової діяльності та в повній мірі відповідати базовій для держави і суспільства "моделі" юриста.

Г.Сковорода про щастя і свободу людини.

Феномен Сковороди глибоко осягнути поза його часом і його народом. Великий мислитель був закорінений у свою епоху, народне життя, українську культурну традицію. Свідченням цього є етичне вчення Сковороди. Український філософ-гуманіст обирає життя своєрідного духовного емігранта і на цьому шляху здійснює пошук перспектив удосконалення людини і суспільства. Особливу увагу при цьому він звертає на проблеми щастя і свободи особистості.

Свій курс лекцій в Харківському колегіумі "Начальная дверь ко християнському добронравію" – філософ почав словами: "Нет слаже для человека и нет нужнее, как счастье", Сковорода пов'язував щастя з працею за покликанням і з моральним самовдосконаленням, з поєднанням з Богом і повним психологічним злиттям з ним. Він звертав особливу увагу на розумне задоволення матеріальних і духовних потреб, душевний опокій, гармонійне поєднання того, що задовольняє внутрішні духовні вимоги людини, і того, що служить інтересам загалу.

Сковорода відзначає, що людина не може бути щасливою без праці. У праці він вбачав фактор, що вирішально впливає на формування особистості, виховання моральних почуттів і сильного характеру. Ось чому, висувати працелюбність як найважливішу передумову своєї етики, філософ писав: "Чем лучше добро, тем большим трудом окупалось, как в ром. Кто труда не переждёт, и к добру тот не прийдёт". Сковорода вважав, що бездіяльність людини, лінощі розуму і відсутність духовних запитів є джерелом моральних рад. Щастя мислитель розглядав як пізнання Істини, яка є усвідомленням наявності в собі такого начала, що є причиною всього сутнього. Саме тому філософ боготверить думку, вважаючи її основою життя. "Мысль есть такая в телесной нашей машине пружина, глава и начало всего движения", – писав він.

Сковорода твердить; щастя не може бути в суспільстві, яке "проспердилося" свавіллям, беззаконням, гонитвом за багатством. Кожен намагається особисто для себе, власним шляхом досягти щастя. Панівні верстви вбачають його в золоті, розкоші, пишних палатах. Але гонитва за багатством є джерелом суспільного зла у всіх його проявах. Розкішне паразитичне життя породжує численні людські пороки. Щастя, на думку філософа, немає і в усяких посадах та вельможних чинах. Маремно шукає його дехто в Америці й інших країнах. Треба шукати щастя в своїй країні, на своїй землі, в своїй хаті, в самих собі. "Не иши щастя за морем, не проси его у человека, не странствуй по планетам, не волочишь по дворцам, не ползаі по шару земном, не броди по Иерусалимам. Щастіє ни от неба, ни от земли не зависит". На відміну від Епікура, який під щастям розумів спокій і безтурботність, українські філософ-гуманіст називав істинним щастям курах, тобто веселість серця, або радість.

Для Г.Сковорода щастя невіддільне від свободи. Він неодноразово підкреслював, що людина має бути вільною, а для цього — освіченою, моральною, фізично загартованою, сильною, сміливою, вольовою. Для такої вільної, "духовної" особистості відкрите, як він твердив, усе безмежжя світу, для неї немає ніяких перешкод, вона знає минуле, передбачає майбутнє, проникає в потаємне. Філософ був переконаний, що одна з передумов щастя-свобода дій, що залежить від ступеня пізнання особистістю своєї природи і законів зовнішнього світу. Лише пізнавши свої приду і закони свого щастя, людина може вільно спрямувати зусилля на досягнення гуманних цілей, зробити своє життя змістовним і високоморальним. Наявність чи відсутність свободи є головним оцінювачем життя індивіда чи суспільства. Відчуження неминуче веде до несправедливості, панування антигуманних антагоністичних суспільних відносин.

СЕКЦІЯ I. Філософія Г.Сковорода і проблеми розвитку духовної культури особи та суспільства.	3
Возняк С.М. Філософська спадщина Г.Сковорода і сучасність.	3
Голянич М. Соціальна проблематика в спадщині Г.Сковорода і сучасні процеси відродження України.	5
Ерушевич Г. Гносеологічна концепція Г.С.Сковорода /матеріалістичні та діалектичні здогадки/.	8
Кляк С. Релігійна генева філософії Григорія Сковорода.	10
Козьмук Я. Паралелі творчості Г.Сковорода і Ф.Шлегеля.	12
Ларіонова В. Метафізика любові і "філософія серця" у творчості Г.Сковорода.	15
Макарова Л., Пілецька Л. Актуальність тлумачення сутності людини та її самопізнання у вченні Г.Сковорода для сучасної психології.	17
Починок Б. Деякі парадигмальні особливості філософії Г.С.Сковорода.	19
Проценка І., Чорний І. Григорій Сковорода і сучасна європейська філософія.	21
Фомін В. Проблема людської самоідентичності у філософській спадщині Г.Сковорода та її сучасний контекст.	23
Цимбрикєвич Й. Проблема щастя людини у філософії Г.С.Сковорода.	25
Горис С. Епікурієство Г.Сковорода.	27
Златоус М. Релігія і етична культура Г.С.Сковорода.	29
Карпенко В. Аксиологічні паралелі Г.Сковорода і В.Франкла.	31
СЕКЦІЯ II. Актуальні питання історії української літератури та розвиток української літературної мови.	32
Лесик М. Українські елементи в мові творів Григорія Сковорода.	32
Уороб С. До проблеми художнього стилю Г.Сковорода.	35
Гуцуляк О. Аналіз однієї ідеологеми у романі Василя Шевчука "Предтеча" /"Григорій Сковорода"/.	37
Уороб М. Образ автора у збірці Г.С.Сковорода "Сад жемчужинних півнів".	39
Каспривин З. Аспектологічний аналіз дієслівних форм /на матеріалі самок Григорія Сковорода.	42